Vlaams Parlement

44 (2017-2018) – Nr. 1
ingediend op 24 april 2018 (2017-2018)

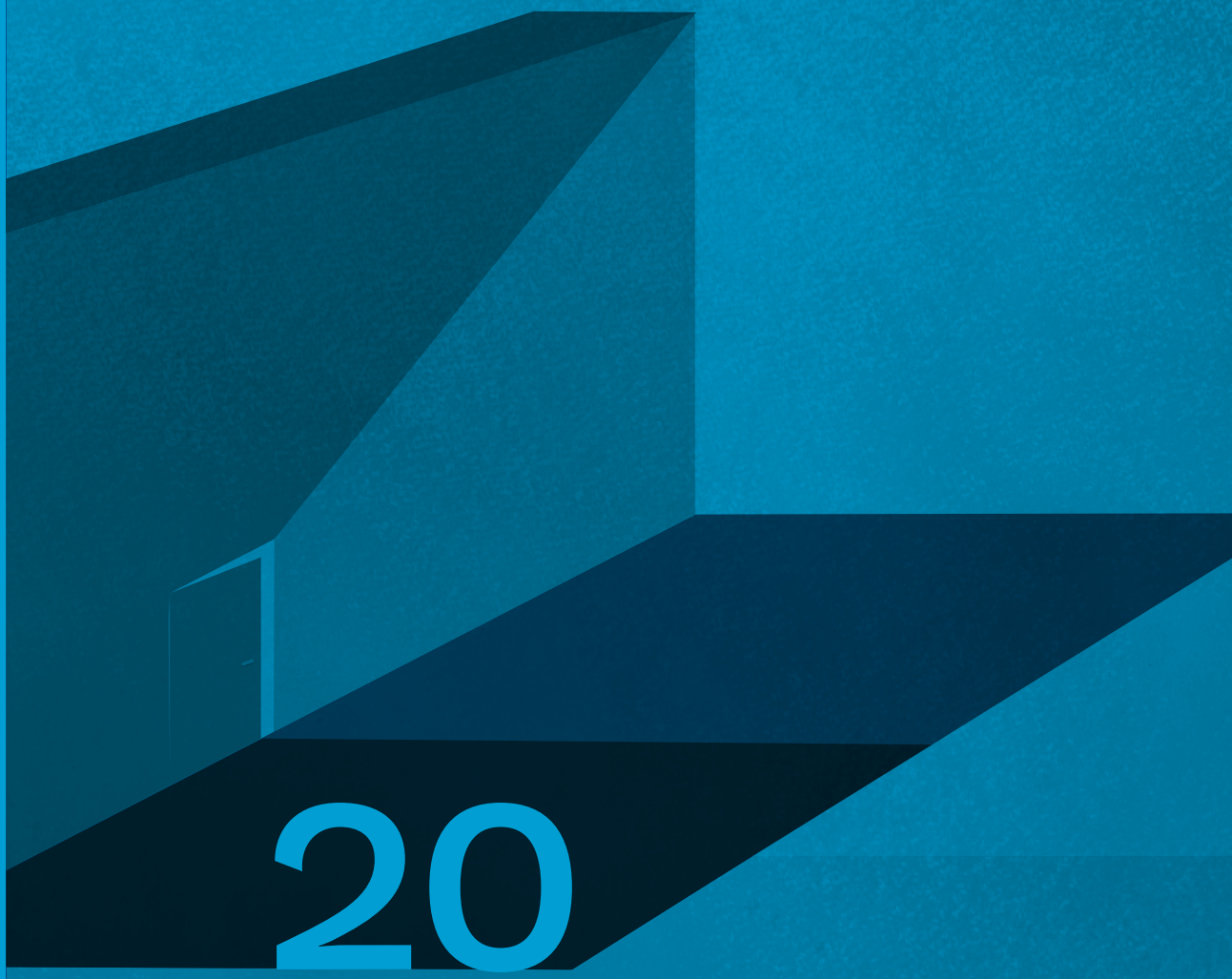
Jaarverslag

van het Vlaams Vredesinstituut

2017

verzendcode: PAR

JAARVERSLAG 2017

2017

vlaams vredesinstituut

“We willen leren uit onze getroebleerde geschiedenis, maar hoe doen we dat het best? Een belangrijk richtsnoer: we vertrekken best van een kritische kennis van het verleden, het verleden dat weerbarstig en complex is. Alleen zo kunnen we jongeren voorbereiden op hun rol in het weerbarstige en meerstemmige heden.”

Maarten Van Alstein,
Onderzoeker

Toespraak bij Wapenstilstandsherdenking in Antwerpen

2 VOORWOORD

4 Tomas Baum en Tine Destrooper: een terugblik en een blik vooruit

12 Autonome wapensystemen en civiele technologie. Uitdagingen voor het Vlaamse beleid

22 Polarisatie

32 Hoe terroristen in Europa vuurwapens in handen krijgen

43 Evaluatierapport van de Wetenschappelijke Raad over 2017

48 Het Vredesinstituut in 2017: organisatie & mensen

VOORWOORD

Tine Destrooper,
directeur Vlaams Vredesinstituut

Een debat over vrede en veiligheid is een debat over wat een maatschappij belangrijk vindt. Waar willen we compromissen sluiten? Wat vinden we onmisbaar? Wat zijn onze waarden?

Onderzoek doen binnen dit domein is geen evidentie. Het doel van dergelijk onderzoek is inzicht te bieden in de randvoorwaarden voor duurzame vrede en veiligheid. Het voorbije jaar was dat belangrijker dan ooit, om globale en regionale gebeurtenissen en dynamieken beter te begrijpen, en om hun relevantie voor Vlaanderen te kunnen kaderen.

Op het vlak van vrede en veiligheid was 2017 een jaar van verandering. Het kan zowel een jaar van hoop als van onzekerheid genoemd worden. Die onzekerheden zetten bij momenten de bestaande (inter)nationale vredes- en veiligheidsarchitectuur onder druk, maar deden vaak ook nieuwe initiatieven voor meer vrede en veiligheid ontstaan.

Een paar voorbeelden tonen dat duidelijk aan. In België bijvoorbeeld lag een bezorgdheid over terroristische toegang tot laders voor automatische vuurwapens mee aan de basis van een herziening van de wapenwet. Initieel was er hoop op een verbeterd wetgevend en regulerend kader, maar algauw bleek dat de herziening weinig zekerheid bood dat het beoogde doel verwezenlijkt zou worden.

De wereldwijde bezorgdheid over de beschikbaarheid van massavernietigingswapens leidde op 7 juli 2017 tot de aanvaarding van een internationaal verdrag dat kernwapens verbiedt. Dat bracht hoop op een transitie naar een kernwapenvrije wereld. Maar het bracht ook onzekerheid toen bleek dat, ondanks de grote bijval, veel landen uiteindelijk het verdrag niet zouden ondertekenen.

En in het Midden-Oosten viel in het najaar Daesh's laatste bolwerk Raqqa, en daarmee het kalifaat. Hoop voor de lokale bevolking dat dit het einde zou zijn van grove mensenrechtenschendingen die onder het kalifaat plaatsvonden. Onzekerheid in Europa over de gevreesde – maar tot nog toe uitgebleven – massale terugkeer van Syriëstrijders.

Verder was 2017 ook het jaar waarin het begrip *alternative facts* het levenslicht zag, en het jaar van steeds explicietere kritiek op media en anderen die aan feitelijke politieke verslaggeving doen. Onzekerheid. Tegelijk versterkten de herhaalde aanvallen veel actoren in hun vastberadenheid om feiten naar boven te brengen. Hoop.

In deze context hield het Vlaams Vredesinstituut vast aan zijn missie om data te verzamelen, analyses uit te voeren en inzichten te verschaffen die beleidsmakers, onderzoekers, media en burgers konden voeden in hun queeste naar duurzame vrede en rechtvaardige veiligheid.

In dit jaarrapport blikken we terug op hoe we dat in 2017 deden, maar werpen we ook een blik op de toekomst. We reflecteren over hoe het gedane werk ons voor de toekomst versterkt in onze missie. De financiële werking komt in een apart parlementair stuk (nr. 48) aan bod.

Ook binnen het Vlaams Vredesinstituut was 2017 een jaar van verandering.
2017 was het laatste jaar waarin Tomas Baum dit instituut leidde. Het instituut kijkt terug op een periode van twaalf jaar waarin hij samen met de medewerkers van het wetenschappelijk secretariaat, en gesteund door een raad van bestuur en een wetenschappelijke raad, het instituut liet groeien van een paraparlementaire instelling met beperkte slagkracht tot een internationaal erkend expertisecentrum inzake wapenexportcontroles en bredere vredes- en veiligheidsvraagstukken.

In 2017 ontwikkelde het Vlaams Vredesinstituut aanzienlijke expertise in een aantal nieuwe prangende maatschappelijke vraagstukken. Zo leidde een onderzoeksproject over (de)radicalisering tot een boek dat wetenschappelijke inzichten over dat thema vertaalt naar de Vlaamse context. Het werk vond onmiddellijke ingang en appreciatie bij een brede groep beleidsmakers en praktijkmensen. Het leidde in december 2017 tevens tot een bijkomende evaluatieopdracht van het Vlaams Parlement.
Ook met betrekking tot de wapenthematiek verbreedde en verdiepte het instituut zijn expertise, met een mapping van de illegale vuurwapenmarkt in België, een groot Europees onderzoeksproject over de toegang tot illegale vuurwapenmarkten in Europa, en verschillende vergelijkende studies over (de harmonisering van) wapenexportcontroles in Europa en binnen België.

Het instituut ging ook aan de slag om deze kennis breed te delen met verschillende doelgroepen. We hielden lezingen in heel verschillende contexten, organiseerden evenementen, initieerden een proactieve (sociale)mediastrategie, en hadden nauw overleg met beleidsmakers en administraties. Zo zorgden we ervoor dat de verzamelde kennis en inzichten breed ingang vonden bij de relevante publieken.

Die keuze om bestaande kennis zowel te verbreden als verdiepen zetten we voort in 2018. We blijven ook ambitieus Vlaamse vredes- en veiligheidsvraagstukken analyseren met aandacht voor de bredere (Europese en internationale) omgeving waarin ze zich ontwikkelen. We willen daarnaast ons profiel van onafhankelijke onderzoekersinstelling verder consolideren en Vlaams parlementsleden en andere politieke en maatschappelijke spelers blijven informeren, om zo een geïnformeerd maatschappelijk en politiek debat mogelijk te maken. Want in tijden van onzekerheid en transitie is toegang tot relevante en gedegen informatie crucialer dan ooit.

Tomas Baum en Tine Destrooper: een terugblik en een blik vooruit

Sinds de oprichting twaalf jaar geleden was Tomas Baum directeur van het Vlaams Vredesinstituut. Begin 2018 nam Tine Destrooper het roer van hem over. Tine, politologe, heeft een mensenrechtenachtergrond en deed vooral onderzoek naar transitionele justitie. Met haar ervaring als directeur van het New Yorkse Center for Human Rights and Global Justice (CHRGJ) komt zij nu naar Brussel terug om het Vredesinstituut te leiden. Tomas van zijn kant is filosoof en ethicus, met een bijzondere interesse in de filosofie van Immanuel Kant, vreedzame politiek en de regulering van wapenhandel.
Wat betekent de directeurswissel voor het Vredesinstituut? Hoe kijkt Tomas terug op zijn directeurschap, en hoe wil Tine met zijn erfenis omgaan?

Interview door
Didier Verbruggen

Tine, jij komt uit de wereld van het vredesonderzoek, zij het vanuit een andere invalshoek.

Tine: Inderdaad, aan het CHRGJ voerden we onderzoek in drie domeinen: extreme armoede en ongelijkheid, transitionele justitie, en datavisualisatie voor beleidsmakers en mensen die in de praktijk met mensenrechten bezig zijn.
Dat laatste programma bijvoorbeeld leverde erg boeiende samenwerkingen op. Het is niet altijd makkelijk om vanuit mensenrechtenonderzoek bruggen te bouwen naar disciplines zoals informatica of om met statistici samen te werken. Mensenrechten worden vaak gezien als een zaak van juristen en politieke wetenschappers. Maar big data zijn een feit en kunnen veel betekenen voor mensenrechtenonderzoek en praktijk. Je moet dan wel weten hoe ze te gebruiken en te bevragen. Ik vond het een noodzakelijke verruiming van onze horizon.

Viel jouw eigen onderzoek ook onder de pijler van big data?

Tine: Nee, ik ondersteunde het werk in dat domein, maar deed zelf vooral onderzoek naar transitionele justitie. Dat gaat over de vraag hoe samenlevingen die pas uit een conflict komen, kunnen omgaan met de erfenis van dat conflict: juridisch, institutioneel en maatschappelijk. Delen daarvan, bijvoorbeeld de dimensie van vredesopbouw, zie ik ook terugkomen in een onderzoeksproject van het Vlaams Vredesinstituut van 2015. Dat bracht academische en andere expertise in Vlaanderen over vredesopbouw en conflictpreventie in kaart. Die expertise is aan de Vlaamse universiteiten overigens heel groot. Het blijft relevant om te kijken hoe we die kunnen aanwenden om beleidsmakers te ondersteunen in het maken van geïnformeerde keuzes, bijvoorbeeld inzake buitenlands beleid.

Moet het Vredesinstituut zich verder verdiepen in transitionele justitie en bredere thema's die raken aan internationale vredesopbouw?

Tine: Ik vind het in elk geval relevant om te kijken hoe we gedaan onderzoek zoveel mogelijk kunnen gebruiken om het maatschappelijk debat en het politieke proces te blijven informeren. Specifiek voor vredesopbouw bijvoorbeeld zie je dat Vlaanderen eigenlijk best wel ambitieus is om zichzelf als vredesregio te profileren. De vraag is dan: hoe ga je voorbij de retoriek en hoe maak je dat waar in je beleid? Je kan ook niet negeren hoeveel invloed conflicten in andere delen van de wereld op onze Vlaamse samenleving hebben. Ik denk bijvoorbeeld aan Vlamingen die vertrokken zijn naar het front in Syrië en Irak, maar ook aan hoe ons buitenlands beleid een impact heeft op extremisme en polarisatie hier in Vlaanderen. Ook dat laatste is een thema waarrond het Vredesinstituut nu onderzoek doet. En ook dat debat kan je niet begrijpen door enkel naar Vlaanderen te kijken.

Dicht op de actualiteit

Geef je je vrijheid als academisch onderzoeker niet op, in een Vredesinstituut dat ingebed is in een parlementaire context?

Tine: Die tegenstelling zie ik niet zo scherp. Als ik kijk naar het onderzoek van het instituut, dan zie ik vooral wetenschappelijke degelijkheid. Er is ook geen sprake van sturing van het onderzoek in een bepaalde, bijvoorbeeld politieke, richting. Het onderzoek is hier natuurlijk wel echt afgestemd op parlementaire informatienoden en houdt rekening met de

cyclus van het beleid. Een gevolg daarvan is het hoge tempo van het onderzoek hier. Een academisch onderzoeksproject kan makkelijk vijf jaar duren, terwijl we bij het instituut veel dichter op de actualiteit zitten. Wel denk ik dat we erop moeten toezien dat we daarin niet te veel meegezogen worden: we moeten de ruimte vrijwaren om aan gedegen onderzoek te doen dat aan wetenschappelijke standaarden voldoet.

Het Vredesinstituut werd per decreet opgericht, jullie hadden een mandaat. Hoe zijn jullie gestart?

Tomas: We hadden al snel een werkbaar en objectiveerbaar uitgangspunt. De wetgeving rond wapenhandel bestond: hoe werd die wet omgezet in de praktijk? We gingen kijken naar het buitenland: in Nederland doen ze het zo, in Frankrijk dan weer anders. Naar het beleid toe wierpen we de vraag op: waarom kan Vlaanderen op dit en dat punt niet *best in class* worden? Misschien kon Vlaanderen Europa op sommige aspecten wel voorbijstreven?
Zo groeide onze expertise, die vrij uniek is, en kreeg ze steeds meer erkenning. Intussen doen we ook onderzoek op EU-niveau, en we zien dat onze ervaring op het vlak van 'meerlagige overheid' zeer gewaardeerd wordt. België is het enige EU-land dat de bevoegdheid over wapenhandel heeft geregionaliseerd, en dat daagt de EU-lidstaten, met hun hardnekkig soevereiniteitsdenken rond wapenhandel, uit.

Zijn er in die twaalf jaar ook spannende momenten geweest?

Tomas: Ik moet meteen denken aan een helse week waarin het even leek of we in ons bestaan bedreigd waren. Via de parlementsvoorzitter hadden we van minister-president Kris Peeters een adviesvraag gekregen over een ontwerp van wapenhandeldecreet. Een erkenning van ons werk op het hoogste niveau dus. Een paar dagen later las ik in *De Morgen* een scenario om het Vredesinstituut af te schaffen. Je begrijpt dat ik die twee dingen moeilijk te rijmen vond. Achteraf bleek het om een toevallige samenloop van omstandigheden te gaan. We zijn versterkt uit die crisis gekomen.
Een ander moment was na de aanslagen van 22 maart 2016. Onder de indruk van de gebeurtenissen wierp iemand uit de raad van bestuur ons achteraf voor de voeten dat we niet gehoord waren in de media. Maar dat was een bewuste keuze. Onze telefoon had roodgloeiend gestaan en we hadden interviewaanvragen gekregen van zowat alle media, tot en met CNN. In die hyperemotionele sfeer, waarbij om de hoek de terreur had toegeslagen, konden wij als onderzoeksinstelling geen duiding of verklaring geven. De medewerkers en ikzelf hebben ons toen onthouden van commentaar.

Wat beschouw je als jullie grootste verwezenlijking?

Tomas: Dat we erin geslaagd zijn ons model van een onafhankelijk parlementair adviesorgaan ingang te doen vinden in de Vlaamse context. Dat is helemaal niet evident – er zijn dan ook al enkele gelijkaardige instellingen gesneuveld. Politieke partijen aanvaarden ons onderzoek, en geven daardoor *de facto* een zekere manoeuvreerruimte op. Dat getuigt van moed en openheid aan politieke zijde. We hadden ook een stoffig documentatiecentrum kunnen worden, maar dat is dus niet gebeurd.
We hebben zelf een aanzienlijke onderzoekscapaciteit opgebouwd, waarvoor er over de partijgrenzen heen een draagvlak is. En in de loop van de jaren is er ook op het federale en op EU-niveau erkenning gekomen voor ons onderzoek.

Mistmarges wegwerken

Hoe vertalen de verwezenlijkingen van het Vredesinstituut zich in (Vlaams) beleid?

Tomas: Wij steken geen enkele pluim op onze hoed voor beleid. Dat is en blijft een zaak van de politiek. Wel hebben we zinvol bijgedragen aan de kwaliteit van het debat, en dat in antwoord op vragen uit het parlement. Wij schetsen de contouren van een probleem, en we proberen dat zo scherp mogelijk te doen om de 'mistmarge' weg te nemen. Onze raad van bestuur brengt adviezen uit die gevalideerd worden door alle leden. Dat is een diverse groep stakeholders, die verschillende groepen vertegenwoordigen. Je zal ons dus nooit scherpe standpunten zien innemen, ook al zou dat misschien meer *media coverage* opleveren.

Tine: Het is natuurlijk ook zo dat de media vaak boodschappen zoeken die aanslaan, en daarbij niet altijd te veel nuance verdragen. Het is verleidelijk in die logica mee te stappen om het instituut meer zichtbaar te maken. Maar we moeten in gedachten houden dat de parlementaire gemeenschap een belangrijke doelgroep is. De inbedding in het parlement biedt ook een geprivilegieerde toegang tot de politiek. Dat mogen we niet in gevaar brengen door te willen scoren in de pers. Het is dan soms zinvoller om naast de parlementsleden specifieke andere doelgroepen te identificeren, die we dan op andere manieren kunnen bereiken en terdege kunnen informeren: docenten of administraties bijvoorbeeld.

Jullie hebben bijvoorbeeld wel gewogen op het beleid rond wapenexportcontroles.

Tomas: Dat is zo, maar niet door te pleiten voor een verbod op wapenhandel. Wel door op een feitelijk accurate manier te zeggen waar het op staat als het om de controle hierop gaat.
Ook op het vlak van oorlogsherdenking hebben we onze rol gespeeld. De overheid kwam naar aanleiding van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog met het concept van Toerisme+, een kader voor ethisch en meerstemmig herdenkingstoerisme. Daar nam ze duidelijk ons ondersteunend onderzoekswerk in mee. Ook worden we inmiddels gehoord over het sterk ideologisch geladen thema van radicalisering. Ons boek daarover, dat we al moesten bijdrukken, brengt wetenschappelijke expertise op zo'n manier samen dat ze voor alle stakeholders bruikbaar is, los van hun politieke kleur en gezindte.

Tomas, hanteerden jij en het Vredesinstituut een ethisch kader, misschien onuitgesproken?

Tomas: Ethiek behoort in mijn ogen eerder tot de persoonlijke handelingssfeer. De politiek beweegt zich op het niveau van het collectief, dat veel complexer en meer ambigu is. Die ambiguïteit vind ik boeiend en in de loop van de tijd ben ik alsmaar minder gaan voelen voor de belerende positie van mensen die *the moral high ground* innemen. De vredesbeweging vindt daardoor misschien dat we te dicht aanleunen bij het establishment, terwijl de wapenindustrie ons allicht niet establishment genoeg vindt. Zaken benoemen zoals ze zijn om een goed debat te kunnen voeren en dus ons mandaat van adviesorgaan waar te maken: dat op zich vind ik al een aanzienlijke meerwaarde.
Ik laat me inspireren door de verlichtingsdenker Kant: ook als filosoof ben je altijd

een dienaar van *the powers that be*. Maar dan kan je kiezen: je loopt voorop met de toorts om de weg te wijzen, of je loopt achteraan om de sleep te dragen. Wij hebben nooit iemands sleep gedragen. Wij zijn boodschapper geweest, maar niet van ons eigen grote gelijk. En we hebben ook niet gezwegen. Zie je, onpartijdigheid is niet hetzelfde als neutraliteit.

Niet zomaar een principe

Tine, zijn mensenrechten voor jou je ethisch kader om naar wapenhandel te kijken?

Tine: Mensenrechten zijn niet *zomaar* een ethisch of normatief principe. Ik heb het eigenlijk moeilijk met die framing, die we overigens steeds vaker zien opduiken. Er gaat een vrijblijvendheid van uit als je mensenrechten voorstelt als louter een ethisch of normatief denkkader. Mensenrechten zijn een zaak van internationaal recht, dat op zijn beurt vertaald wordt naar nationale wetgevingen, en dus bindend is. Ook op Europees niveau bijvoorbeeld zie je dat mensenrechten helemaal ingebed zijn in de regelgeving, bijvoorbeeld in het toetsingscriterium voor wapenexport vanuit de EU. Dat legt op dat er bij wapenuitvoer nagegaan moet worden of er een reële kans is dat de wapens gebruikt zouden worden voor schendingen van de mensenrechten.

Tomas: In de praktijk blijft er wel veel ruimte voor interpretatie. Wie schat dat risico in en hoe? De ngo's, overheden? Daar begint al de discussie en dus de ambiguïteit.

Tine: Helemaal mee eens. We moeten die ambiguïteit erkennen en in kaart brengen. Maar de vraag stellen naar hoe we mensenrechten invullen is iets anders dan de geldigheid van bestaande mensenrechten-instrumenten als dusdanig in vraag stellen. Bovendien zie je dat mensenrechten ook op Europees niveau steeds serieuzer wordt genomen. Het jongste COARM-rapport bijvoorbeeld toont aan dat er vanuit EU-landen in 2016 nog nooit zoveel wapenexportvergunningen naar Saoedi-Arabië geweigerd zijn, hoofdzakelijk uit vrees dat het militair materieel gebruikt zou worden voor mensenrechtenschendingen aldaar.

Heeft iemand met een mensenrechtenachtergrond een andere gevoeligheid voor wapenhandel dan een veiligheidsexpert of een econoom?

Tine: Je kunt wapens in principe zowel zien als instrumenten om mensenrechten te schenden, als om burgerbevolkingen mee te beschermen. Maar in de praktijk zien we dat bij driekwart van alle burgerlijke en politieke mensenrechtenschendingen een wapen gemoeid is. Bovendien worden wapens ook vaak uitgevoerd naar zwakke democratieën en naar landen met een groot risico op afwending, waardoor ze makkelijk in oncontroleerbare of illegale circuits terechtkomen. Bijgevolg zal wapenhandel, vanuit een mensenrechtenperspectief, doorgaans heel omzichtig benaderd worden. Ook vanuit een genderperspectief staan velen terughoudend tegenover wapenexport naar (post)conflict gebieden. Want in postconflictlanden zie je die wapens op grote schaal weer opduiken bij huiselijk geweld.

Hoe kan jouw visie op wapenhandel zich vertalen in verder onderzoek door het Vredesinstituut?

Tine: In mainstreamdenken over buitenlands beleid wordt aangenomen dat er een balans moet zijn tussen ethiek & mensenrechten, economie en veiligheid. De overkoepelende vraag voor mij daarbij is: hoe kan je veiligheid duurzaam maken? Stel, je neemt om economische redenen of vanuit een veiligheidsoverweging op korte termijn, een beslissing die noodlottige gevolgen heeft voor, bijvoorbeeld, mensenrechten elders. De kans is dan groot dat dat zich op een bepaald moment tegen je keert, en dat je een veiligheidsrisico creëert op lange termijn. Geen duurzame veiligheid dus. Denken rond duurzame veiligheid vereist dat we meer systemisch over veiligheid en vrede gaan denken. We moeten voorbij de symptomen – het gebruik van wapens – naar het bredere plaatje kijken. Wat zijn oorzaken en *drivers* van conflict? Welke dynamieken en sociale structuren liggen eraan ten grondslag? Toenemende ongelijkheid bijvoorbeeld en rivaliteit rond schaarse natuurlijke rijkdommen, kunnen gezien worden als grondoorzaken van conflict. Enkel gaan kijken naar de instrumenten waarmee dat conflict beslecht kan worden, volstaat dan niet.

Wapenhandel wordt als de core business van het instituut beschouwd. Terecht?

Tomas: Ook met onze andere onderzoekspijler bekleden we een unieke plek in het onderzoekslandschap. Maar ik begrijp de perceptie wel. We zijn tenslotte opgericht naar aanleiding van de regionalisering van de bevoegdheid wapenhandel. Wapens spreken ook tot de verbeelding en zijn een mediageniek onderwerp. Onze expertise daaromtrent is uniek in Vlaanderen.
Naar thema's als oorlogsherdenking en radicalisering gebeurt in de academische wereld ook zinvol onderzoek. Maar met ons boek over radicalisering bijvoorbeeld brengen we veel expertise samen. En onze evaluatie van de IJzertoren als memoriaal van de Vlaamse ontvoogding en vrede kon in het parlement op een brede waardering rekenen.

De indruk is dat het onderzoek rond vrede en samenleving sterk door de actualiteit gestuurd wordt. Is dat een probleem voor een academicus?

Tine: Ik weet niet of dat helemaal correct is, en bovendien, gezien ons mandaat, is het normaal dat de onderzoeksagenda bepaald wordt door informatienoden van politici. Daardoor zullen we altijd tot op zekere hoogte rond actuele vraagstukken werken, eerder dan onze eigen interesses op de agenda te zetten. Maar we hebben al voldoende bewezen dat we kunnen inpikken op actuele debatten zonder tafelspringers te worden, met de nodige kritische afstand dus en altijd gebaseerd op onze expertise. Ik heb persoonlijk geen probleem met academisch onderzoek waar de maatschappelijke en politieke bruikbaarheid verder te zoeken is. Daar moet ook een plaats voor zijn, *l'art pour l'art*, maar dat is niet wat wij doen.

Maatschappelijke ontwikkelingen begrijpen

Welke thema's in de onderzoekspijler 'Omgaan met conflict en geweld in de samenleving' zijn prioritair?

Tine: Het instituut heeft veel expertise opgebouwd rond herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Die expertise kan ook relevant zijn om te analyseren hoe we andere zaken herdenken, zoals ons koloniale verleden of arbeidsmigratie. De omgang met zo'n verleden heeft een bijzonder belang voor bepaalde groepen in de samenleving. Daarnaast beschouw ik het onderzoek naar vredesopbouw en conflictpreventie in het Vlaamse buitenlands beleid niet als een afgesloten verhaal. Binnenkort viert Vlaanderen 25 jaar buitenlands beleid. Dat kan een gelegenheid zijn om na te denken over een ambitieuzer beleid. Een oefening waar ik graag aan meewerk. Daarnaast zetten we het komend jaar ook sterk in op het thema gewelddadige radicalisering: recent kregen we de vraag om de lokale aanpak daarvan te evalueren.

Tomas, dit vraag ik nog eens aan de ethicus: je lange rit met het Vredesinstituut, was ze waardevol?

Tomas: Zonder twijfel. Schrijver en politicus Jan Terlouw zei dat de politiek zich bezighoudt met twee dingen: het creëren van een rechtvaardige wereld; en het begrijpen van maatschappelijke ontwikkelingen. Wij hebben, gefinancierd door de gemeenschap, op dat tweede aspect gewerkt. Als klein instituut zijn we daarbij heel performant gebleken. Onze impact is beperkt, maar hij is er wel. Zelf heb ik daarbij nooit geposeerd als volmaakt objectieve wetenschapper. En ik heb steeds meer ingezien dat gelijk krijgen veel moeilijker is dan gelijk hebben.

Tine, wat wil jij op het eind van je mandaat kunnen zeggen over de verwezenlijkingen van het Vredesinstituut?

Tine: Ik sta met mijn voeten op de grond: ik besef dat zes jaar in een politieke context een eeuwigheid is. Dat gezegd zijnde: ik zou het als een succes beschouwen om het onderzoek te verbreden naar een systemische benadering van vrede en conflict, en om meer kruisbestuiving tussen onze twee programma's tot stand te brengen. Verder bestaat het succes van een instelling voor een groot deel in haar veerkracht. Hoe kunnen we ons aanpassen aan veranderende omstandigheden zonder onze fundamentele waarde op te geven? Die waarde is op de eerste plaats de hoge wetenschappelijke standaard die ik aantrof in het instituut dat ik de komende tijd mag leiden.

Autonome wapensystemen en civiele technologie. Uitdagingen voor het Vlaamse beleid

"Stop het onderzoek naar en de ontwikkeling van autonome wapensystemen." Die boodschap verspreidden meer dan honderd leiders van internationaal gerenommeerde technologiebedrijven, onder wie Elon Musk, in 2017 via een open brief. Daarin wezen ze op de grote gevaren van de recente ontwikkelingen in artificiële intelligentie en robotica. De briefschrijvers argumenteerden dat autonome wapensystemen, eenmaal ontwikkeld, het mogelijk maken "dat oorlogen op een grotere schaal dan ooit tevoren worden uitgevochten en dit binnen een kortere tijdspanne dan mensen kunnen begrijpen. Ze kunnen bovendien door despoten of terroristische groepen gebruikt worden tegen onschuldige burgers of gehackt worden." Maar wat is een autonoom wapensysteem eigenlijk? Hoe past de problematiek binnen het denken over het dubbele gebruik van technologieën? En wat zijn de implicaties voor de Vlaamse overheid?

Diederik Cops & Gregory Gourdin

Autonome wapensystemen: hoog op de agenda

Autonome wapensystemen zijn zelfbesturende robots die zonder menselijke controle in conflictsituaties inzetbaar zijn als geweldsmiddel. De vrees voor zulke systemen is groot. Naast internationale bedrijfsleiders roepen ook academici, een internationale NGO-coalitie ('Stop Killer Robots') en heel wat overheden op tot een preventief verbod op onderzoek naar en de ontwikkeling van autonome wapensystemen. Eigenlijk gaat het om conventionele wapensystemen – drones, raketten, luchtafweer, duikboten, oorlogsschepen, pantservoertuigen, … – die, eens geactiveerd, een opdracht kunnen vervullen zonder verdere interactie tussen mens en systeem. Artificiële intelligentie stelt de systemen in staat zelf te beslissen hoe ze de opdracht uitvoeren en hoe ze onverwachte problemen oplossen. 'Autonomie' verwijst met andere woorden naar de capaciteit van een wapensysteem om zelfbesturend te zijn. Het gaat dus niet over vanop afstand bestuurde systemen zoals de huidige gewapende drones.

De militaire toepassing van technologieën die op de eerste plaats voor civiele doeleinden ontwikkeld zijn, zou dus (op termijn) kunnen leiden tot militaire systemen die functioneren zonder echte menselijke tussenkomst. Dat leidt tot een dystopisch beeld van wapensystemen (te land, ter zee, in de lucht) die mensen (militairen en burgers) kunnen doden zonder dat zo'n beslissing telkens een menselijke tussenkomst vereist. Militair-operationele en economische motieven verklaren waarom toch werk wordt gemaakt van de ontwikkeling van autonomie in wapensystemen. Op operationeel vlak kan autonomie strijdkrachten meer snelheid, behendigheid, accuraatheid, bereik, coördinatie en omvang bezorgen. Vanuit een economisch perspectief is voor autonome systemen minder mankracht nodig en dalen dus de financiële kosten van oorlogsvoering.

Het is nog maar de vraag of volledig autonome systemen ooit zo geavanceerd kunnen zijn dat ze in lijn met het internationale humanitaire recht kunnen optreden; meer algemeen lijkt een betekenisvolle menselijke betrokkenheid bij de inzet van wapens ethisch noodzakelijk: beslissingen over leven of dood zouden altijd en in elk geval met menselijke inbreng moeten worden genomen. Daarnaast bestaan er ook praktisch grote drempels voor volledige autonomie. Oorlogssituaties zijn van nature zeer complex. Het is niet zeker dat de technologie ooit zo ver zal evolueren dat volledig autonome wapensystemen praktisch betrouwbaar inzetbaar zijn tijdens gewapende conflicten. Het beeld van gewapende conflicten uitgevochten met of door volledig autonome 'killer robots', (bewapende) drones of vuursystemen, is dus niet voor morgen.

Het lijkt op het eerste gezicht dan ook weinig waarschijnlijk dat volledig autonome wapensystemen de eerste decennia operationeel zullen zijn (als ze dat al ooit worden). Maar een eenzijdige focus op volledig autonome wapensystemen mag een andere, al bestaande realiteit niet verhullen. 'Autonomie' is immers te begrijpen als een continuüm, en niet als iets wat een systeem al of niet heeft. Er bestaat een gradatie van een wapensysteem dat volledig onder menselijke controle is tot een systeem dat kan handelen zonder betekenisvolle menselijke tussenkomst. Het is een continuüm waarin de mate

van autonomie geleidelijk groter wordt en de rol van de mens tegelijk afneemt. Autonomie slaat dus niet op het volledige systeem, maar eerder op de mate waarin wapensystemen autonome *functies* hebben. Zo bekeken bestaat autonomie wel al, en is het op zich niet eens moeilijk te realiseren. Vooral op vlak van mobiliteit en doelwitselectie kunnen heel wat wapensystemen al volledig autonoom functioneren. Bekende voorbeelden zijn het Patriot-afweersysteem en de Goalkeeper, een afweersysteem tegen antischeepsraketten dat ook op de Belgische fregatten aanwezig is.

Evoluties in artificiële intelligentie en robotica voltrekken zich razendsnel, zijn in de civiele wereld wijdverspreid en leiden nu al tot wapensystemen waarvan bepaalde functies volledig autonoom verlopen. Bovendien investeren landen als China en de Verenigde Staten substantiële budgetten in onderzoek naar de ontwikkeling van autonomie in conventionele wapensystemen. Het is dus onvermijdelijk dat conventionele wapensystemen de komende jaren steeds verder met autonome functies zullen worden uitgerust. Meer politieke bewustwording en een duidelijk wettelijk kader is daarom nodig omtrent de vraag hoe we met die nieuwe technologieën omgaan. Dat geldt zeker voor de militaire toepassing van oorspronkelijk civiele technologieën zoals artificiële intelligentie en robotica om conventionele wapensystemen autonoom te maken.

‘Goederen voor tweeërlei gebruik’ versus ‘het dubbel gebruik van goederen’

Het is dus de uitdaging om het potentieel gebruik van civiele technologieën zoals artificiële intelligentie en robotica voor het autonoom maken van wapensystemen in te schatten. Dat sluit aan bij een breder vraagstuk: hoe omgaan met de mogelijke toepassing van civiele technologieën in militaire systemen? De civiele sector heeft op veel vlakken een technologische voorsprong genomen, waardoor er producten ontwikkeld worden die later aangepast worden voor militair gebruik in conventionele wapensystemen. Lange tijd was het precies omgekeerd: militaire innovaties kenden na verloop van tijd ook een civiele toepassing– het *‘spin-off’* fenomeen. Tegenwoordig zijn innovatieve technologieën vooral het resultaat van civiele investeringen in Onderzoek en Ontwikkeling (O&O). Het gevolg is de opkomst van *‘spin-in’*: civiel ontwikkelde technologieën en goederen die, eventueel mits aanpassing, gebruikt worden in/voor militaire toepassingen. Er zijn steeds meer goederen met een potentieel dubbel gebruik: het is naast de oorspronkelijke civiele toepassing ook mogelijk deze goederen voor militair gebruik aan te wenden.

Belangrijk is wel dat ‘dubbel gebruik’ van technologie of goederen iets anders betekent dan het juridische concept ‘dual use-goederen’. Die laatste, ook ‘goederen voor tweeërlei gebruik’ genoemd, zijn goederen die in de civiele industrie

Onderzoek naar exportcontrole in 2017

Het onderzoek van het Vredesinstituut in de thematische pijler 'Wapenhandel en -gebruik' buigt zich onder meer over wetgeving en beleid inzake wapenexport in Vlaanderen, België en Europa. Het volgt daarbij ook exportcontrole in 'dual use'-producten van nabij op. Dit zijn onze publicaties en adviezen uit 2017.

Wapenexportcontrole in België. Gelijkenissen en verschillen.

20/04/2017

Een onderzoek in opdracht van het Vlaams Parlement. Het rapport geeft een overzicht van de vergunningsstelsels in België, en van de gelijkenissen en verschillen van de federale en regionale wetgevingen en beleidslijnen.

Towards Europeanised arms export controls? Comparing control systems in EU Member States

15/06/2017

Een onderzoek naar de regulering van internationale handel in militair materieel, zowel binnen de EU als met niet-EU-landen. In welke mate zijn de Europese regelgevende initiatieven erin geslaagd nationale systemen voor wapenexport te harmoniseren?

De Vlaamse vergunningspraktijk voor wapenexport. Elementen voor een uitgewerkt wapenexportbeleid. Analyse

3/10/2017

Vlaamse buitenlandse wapenhandel in 2016. Factsheet

3/10/2017

Advies over bestaande goede praktijken inzake de regelgeving en het vergunningsbeleid voor handel in militair materieel vanuit EU-lidstaten.

10/01/2017

Dit advies is gebaseerd op ons onderzoeksrapport *Vlaamse wapenexportcontrole in Europa*, dat eind 2016 verscheen, over het wetgevend kader, het vergunningsbeleid en de uitvoering van dit beleid in Vlaanderen.

Advies bij het voorstel van resolutie met het oog op de herziening van het Belgische buitenlandbeleid ten aanzien van het Koninkrijk Saoedi-Arabië

01/06/2017

De Voorzitter van het Vlaams Parlement vroeg het advies van het Vlaams Vredesinstituut over amendementen bij een resolutie die in behandeling was in de Kamer. De resolutie beoogt een herziening van het buitenlands beleid ten aanzien van het Koninkrijk Saoedi-Arabië.

Advies over het jaarlijks verslag van de Vlaamse Regering over de wapenhandel in 2016

31/08/2017

Dit jaarlijkse advies is een decretale opdracht van het Vredesinstituut. Het advies van 2017 behandelt specifiek de verdere explicitering en uitwerking van het Vlaamse wapenexportbeleid, als onderdeel van een breder Vlaams buitenlands beleid.

VREDESINSTITUUT PUBLICATIES IN EXTERNE KANALEN

- Diederik Cops, **Waar wil Vlaanderen naartoe met zijn wapenexportbeleid?** Opinie op Knack.be

–

- Diederik Cops en Nils Duquet**, Wapenexport: 'Wat in andere landen vanzelfsprekend is, is dat niet in België',** Opinie op Knack.be

–

- Diederik Cops, Nils Duquet en Gregory Gourdin, **'Scrutinizing arms exports in Europe: the reciprocal relationship between transparency and parliamentary control',** Sicherheit & Frieden

–

- Diederik Cops en Nils Duquet, **'France',** Dual-Use Export Controls in International Transit and Transhipment.

VREDESINSTITUUT ACTIVITEITEN 2017

10/01/2017

- **Voorstelling rapport 'Vlaamse wapenexportcontrole in Europa. Het complexe vraagstuk van Europese harmonisering'** in de Commissie voor Buitenlands Beleid, Europese Aangelegenheden, Internationale Samenwerking, Toerisme en Onroerend Erfgoed van het Vlaams Parlement

–

26/01/2017

- **Lezing 'De Belgische wapenhandel'** voor UPV vzw en de humanistisch-vrijzinnige vereniging van Denderleeuw.

–

18/02/2017

- **Presentatie 'Belgische wapenhandel'** op Prikkel 17, jongerendriedaagse van Oxfam Wereldwinkels en Broederlijk Delen in Gent.

gebruikt worden, maar die ook een militaire bestemming kunnen hebben in de productie van massavernietigingswapens. Het betreft een uitgebreide, maar ook heel specifieke categorie van producten. De internationale handel in deze goederen voor tweeërlei gebruik gebeurt binnen een specifiek 'dual-use' controleregime dat geregeld wordt door een EU-Verordening; de behandeling en uitreiking van de exportvergunningen gebeurt voor de *dual-use*-goederen door de Vlaamse overheid (de dienst Controle Strategische Goederen). Daarom: het mogelijk dubbele gebruik van technologieën of goederen verwijst in deze tekst dus naar initieel civiele technologieën die ook gebruikt kunnen worden voor militaire toepassingen, en niet naar de specifieke juridische categorie 'goederen voor tweeërlei gebruik'.

De recente technologische evoluties maken het ook steeds moeilijker om de grens te trekken tussen civiel onderzoek en innovatie aan de ene kant en militaire O&O aan de andere kant. Vlaanderen is een regio met een hoogtechnologische industriële basis. Investeringen in O&O kunnen daarom leiden tot civiele innovaties die in heel wat gevallen ook een militaire toepassing zouden kunnen hebben. In de Vlaamse praktijk zal het dan niet gaan om afgewerkte wapensystemen, maar om technologie die als onderdelen, eventueel mits verdere aanpassingen, geïntegreerd kan worden in conventionele militaire systemen.

De nood aan politieke bewustwording en aan een duidelijk wettelijk kader is groot.

Hoe moeten we omgaan met nieuwe technologieën zoals artificiële intelligentie en robotica? En wat met het gebruik van deze technologieën in conventionele wapensystemen?

Controle op de handel in strategische goederen

De technologie die nodig is om (functies van) conventionele wapensystemen autonoom te maken, is in de praktijk veelal door de civiele sector en voor civiele toepassingen ontwikkeld. Ze vormt daarom een concreet voorbeeld van de zonet beschreven tendensen in het dubbele gebruik – civiel en militair – van technologie. De vervaging van de grens tussen civiele en militaire toepassingen maakt een grondige reflectie nodig over de vraag: wanneer zijn bepaalde technologieën of goederen 'speciaal voor militair gebruik ontwikkeld of aangepast' en vallen ze dus onder het controlesysteem voor conventionele wapens, en wanneer gaat het louter om civiele producten, waarvan de internationale handel (in principe) vrij is?

Al sinds de jaren negentig worstelen wapenexportcontrolesystemen met de vraag wanneer bepaalde onderdelen moeten worden beschouwd als 'specifiek voor militair gebruik aangepast of ontwikkeld'. Zeker in Vlaanderen, dat vooral hoogtechnologische onderdelen produceert, is deze vraag traditioneel sterk aan de orde. Evoluties in artificiële intelligentie en robotica maken de discussie nog moeilijker en rekken het toepassingsgebied van het controlesysteem nog ruimer open. Heel wat civiele technologische ontwikkelingen zouden immers een militaire toepassing kunnen krijgen.

VREDESINSTITUUT ACTIVITEITEN 2017

20/03/2017
Bijdrage over transparantie en parlementaire betrokkenheid in wapenexportbeleid op conferentie Friedrich Ebert Stiftung (Berlijn)

–

02/05/2017
Gedachtewisseling over de studie 'Wapenexportcontrole in België: gelijkenissen en verschillen' in de Commissie voor Buitenlands Beleid van het Vlaams Parlement.

–

09/05/2017
Presentatie op de hoorzitting over het ontwerp van decreet tot wijziging en optimalisatie van het Wapenhandeldecreet in de Commissie voor Buitenlands Beleid van het Vlaams Parlement.

–

15/06/2017
Hosting van jaarlijkse COARM-NGO-conferentie, een Europees overlegplatform voor controle op wapenhandel

–

15/06/2017
Presentatie rapport Europese wapenexportcontrole 'Towards Europeanised arms export controls?' op COARM-NGO-conferentie

–

22/06/2017
Paperpresentatie op de Economics and Security Conference van VUB en Koninklijke Militaire School.

–

03/10/2017
Presentatie van de bevindingen bij het jaarlijks verslag Wapenhandel van de Vlaamse Regering

–

26/10/2017
Rondetafel 'Handel in strategische goederen' met gewestelijke en federale administraties, parlementairen, defensiegerelateerde industrie en ngo's

Het groeiend aantal betrokken bedrijven en onderzoeksinstellingen (en de toegenomen internationale concurrentie) plaatst overheden voor een dilemma. Controleren ze de eigen uitvoer strenger dan andere overheden, dan bedreigt dat potentieel de internationale concurrentiepositie van hun bedrijven. Focussen ze eenzijdig op het creëren van een internationaal 'level playing field' (alle spelers hebben dezelfde regels), dan dreigt een 'race to the bottom' en een ondergraving van de eigen principes en uitgangspunten op vlak van exportcontrole.

Een tweede uitdaging bestaat erin dat exportcontrolesystemen traditioneel focussen op de handel in duidelijk identificeerbare, fysieke goederen. De technologische evoluties brengen immers met zich mee dat in de toekomst het merendeel van de transacties via een online overdracht van (vooral) software zal verlopen. Een belangrijk deel van de overheidscontrole zal dus betrekking hebben op 'intangible goods', waarvan de transacties vluchtig zijn en dus veel moeilijker te controleren.

Het *'intangible'* (immateriële) karakter van de betrokken technologie maakt het dus moeilijker de transacties zelf in beeld te krijgen. Maar ook een goed zicht krijgen op de effectieve eindgebruikers van deze technologie zal een belangrijke uitdaging zijn. Er moet immers voorkomen worden dat bepaalde actoren (zoals terroristische groeperingen) civiele technologieën gebruiken voor bewapeningsdoeleinden.

Cruciaal zal het evenwicht zijn tussen efficiëntie en effectiviteit: zoveel mogelijk vermijden dat technologieën in verkeerde handen vallen, zonder de internationale handel en civiele innovatie te sterk te beknotten, juist omdat het producten met een initieel civiele insteek zijn.

Een goede samenwerking tussen overheid en private belanghebbenden is nodig om efficiënt en effectief met deze uitdagingen om te gaan. Zo kan de overheid ontwikkelaars van dergelijke technologieën proactief bewustmaken van de mogelijke militaire implicaties ervan. Ze zorgt er op die manier voor dat deze actoren, indien nodig, zelf vergunningen voor de handel in deze technologieën aanvragen. Een goede relatie tussen overheid en de bedrijfs- en onderzoekswereld kan ook de technische expertise van de overheid verhogen om de militaire implicaties van nieuwe civiele technologieën te begrijpen. En meer algemeen kan een structurele wisselwerking tussen overheid en maatschappelijke stakeholders een breed maatschappelijk draagvlak creëren voor een zo efficiënt en effectief mogelijke exportcontrole.

Overheidssteun voor O&O: wat met het dubbel gebruik van technologieën en goederen

Een tweede aspect waarvoor deze context implicaties heeft, naast exportcontrole, is het Vlaams innovatie- en onderzoeksbeleid. De Vlaamse Regering bundelde in 2016 haar visies in de beleidsnota *Visie 2050: een langetermijnstrategie voor Vlaanderen*. Daarin neemt ze zich voor om de Vlaamse koppositie als kennisregio te behouden en te versterken. Ze engageert zich er daarom toe actieve ondersteuning te geven aan de transitie van de industrie richting nieuwe technologieën zoals 3D-printen, artificiële intelligentie, nanotechnologie, robotica en andere innovaties.

De Vlaamse overheid wil daarom een belangrijk deel van de beschikbare overheidssteun via haar onderwijs-, onderzoeks- en innovatiebeleid aanwenden om het onderzoek naar en de ontwikkeling van deze technologieën actief te ondersteunen. Maar wat met overheidssteun aan O&O als die innovatie allerlei (onbedoelde) toepassingen kan hebben voor het vergroten van de autonomie van conventionele wapensystemen? Die bezorgdheid geldt niet alleen voor deze specifieke technologieën. Meer algemeen dwingt de vager wordende grens tussen civiele en militaire toepassingen de Vlaamse overheid na te denken over haar positie: hoe staat ze tegenover het potentiële dubbele gebruik van het door Vlaanderen ondersteunde onderzoek en innovatie?

Deze uitdaging is nog pertinenter en dringender geworden door de evoluties in overheidssteun aan militaire O&O. Steeds meer overheden hanteren momenteel een veranderd veiligheids- en dreigingsbeeld. Daardoor nemen in heel wat landen, waaronder België, de budgetten voor Defensie toe. Het Belgisch ministerie van Defensie is daarbij van plan het budget voor militaire O&O substantieel op te trekken. Daarenboven wil ook de EU een meer proactieve rol spelen in de Europese defensie-integratie, en in de ondersteuning van militaire O&O in het bijzonder. De Europese Commissie werkt aan een Europees Defensiefonds met een jaarlijks budget van 1,5 miljard euro voor onderzoek naar, en de ontwikkeling van, militaire systemen. De Commissie streeft daarbij naar een structurele samenwerking met de lidstaten: zeker voor de ontwikkeling van nieuwe systemen zal het Defensiefonds enkel in een cofinanciering van 20% voorzien. Het zijn de lidstaten die instaan voor de resterende 80% van het budget.

In die context zou in de praktijk een synergie tussen Europese, Belgische en gewestelijke overheidssteun nodig zijn: een multinationale samenwerking tussen bedrijven en overheden, gericht op onderzoek naar en ontwikkeling van militaire toepassingen. Vlaanderen dient daarom eerst en vooral te bepalen of, en in welke vorm, het overheidssteun aan militair georiënteerde O&O wenselijk vindt. In tweede instantie staat de Vlaamse overheid, samen met

alle betrokken stakeholders, voor de uitdaging een coherent en omvattend beleidsmatig kader uit te denken, waarin het de problematiek van het dubbele gebruik van onderzoek en innovatie expliciet aanpakt.

2018: nood aan verdere politieke bewustwording

Artificiële intelligentie en robotica zijn er, en ze zullen in de (nabije) toekomst een invloed op de menselijke samenleving hebben. Over hoe groot deze impact zal zijn, lopen de meningen uiteen. Maar het staat vast dat deze technologieën zowel grote mogelijkheden als fundamentele gevaren met zich meebrengen. Een politiek-maatschappelijke bewustwording en een regulerend kader zijn dan ook noodzakelijk. De uitdaging is te komen tot een effectieve regulering, zonder de ruimte voor civiele innovatie te beperken. Hiervoor is een grotere kennis over het fenomeen, de voordelen en de neveneffecten noodzakelijk.

Vlaanderen, dat als kennisregio heel wat bedrijven heeft die dergelijke technologie ontwikkelen, heeft dus baat bij, én nood aan, een regulerend kader, zowel om juridische voorspelbaarheid voor alle stakeholders te garanderen als om haar eigen ethische uitgangspunten duidelijk te verankeren. Het (doem)beeld van een slagveld met robots en computergestuurde wapens zonder enige menselijke tussenkomst mag dan een (ver) toekomstbeeld zijn, bepaalde evoluties nopen de Vlaamse overheid wel om na te denken hoe ze zich hiertegenover principieel wil verhouden. Nieuwe civiele technologieën voor artificiële intelligentie en robotica worden nu al gebruikt om functies van wapensystemen autonoom te maken. Meer algemeen zal Vlaanderen moeten bepalen hoe het wil omgaan met overheidssteun aan onderzoek en ontwikkeling van goederen en technologieën die een dubbel gebruik (civiel en militair) kunnen hebben, en hoe het de controle op de internationale handel in deze producten zal vormgeven.

Een breed maatschappelijk debat met alle stakeholders – universiteiten en andere onderzoeksinstellingen, privébedrijven, koepel- en belangenorganisaties, de defensiegerelateerde industrie, het maatschappelijk middenveld – is nodig om het beleid hierrond verder vorm te geven. Het Vlaams Parlement, als brandpunt in een democratische samenleving, zou voor de inrichting van zo'n publiek debat een geschikt forum zijn. Het parlement vervult een centrale plaats in het politieke bestel als vertegenwoordiging van de samenleving en integreert zowel het publieke debat als de formele ruimte voor politieke besluitvorming.

Polarisatie

Polarisatie. Dat is wat ons betreft het woord van het jaar 2017. Internationaal, nationaal maar ook heel lokaal stond polarisering in de belangstelling. Zo rees er internationaal onrust over de felle tegenstellingen tussen de Verenigde Staten en Noord-Korea, tussen Catalanen voor en tegen onafhankelijkheid, en tussen links en rechts in de 'Divided States of America'. Ook in ons land groeide in 2017 de aandacht voor polarisatie. In een reactie op extreme meningen op sociale media, onder meer over de nieuwe Miss België, liet de Nederlandse expert Bart Brandsma zich bijvoorbeeld ontvallen dat de "polarisatie zorgwekkend toeneemt".

Lore Colaert &
Maarten Van Alstein

Ondertussen werd 'polarisatie' ook een beleidsterm. In het Vlaams Parlement komt het woord steeds meer voor in schriftelijke vragen. In het Vlaamse 'actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering' wordt sinds 2017 radicalisering en polarisering "in samenhang aangepakt", net zoals in Nederland, dat al in 2007 een 'actieplan polarisatie en radicalisering' had. In het kader van het Vlaamse actieplan steunt het Departement Onderwijs initiatieven die leraren leren omgaan met polarisering. In datzelfde actieplan

wordt polarisatie gezien als zowel een "vruchtbare voedingsbodem" voor "radicale ideologieën" als een gevolg van radicalisering.

Op lokaal niveau toonden beleidsmakers zich bezorgd over negatieve houdingen en agressie ten opzichte van mensen met een niet-Europese origine, over confrontaties tussen Turkse en Koerdische gemeenschappen, spanningen tussen Erdogan en Gülen-aanhangers, en spanningen tussen moslims en niet-moslims.

Polarisatie werd ten slotte ook iets om een tegenstrever van te betichten. Zo beschuldigden burgers politici ervan "te polariseren", of klaagden politici dat hun voorstellen soms in een "storm van polarisatie" terechtkwamen in de (sociale) media.

Tijd om even stil te staan bij wat polarisatie is en hoe we ermee kunnen omgaan.

Wat is polarisatie?

Polarisatie is een vorm van maatschappelijk of politiek conflict. Het overstijgt dus interpersoonlijke conflicten. Beleidsmakers in ons land baseren zich op een Nederlandse definitie van polarisatie: *"De verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving, die resulteert of kan resulteren in (een toename van) spanningen tussen deze groepen en in risico's voor de sociale veiligheid."*

Polarisatie-expert Bart Brandsma definieert het fenomeen als "wij-zij denken" of "zwart-wit denken". Bij polarisatie voelen grote groepen mensen zich aangesproken door breed opgezette tegenstellingen, zoals 'het seculiere Europa'

Onderzoek naar conflict en geweld in de samenleving

In de onderzoekspijler 'Omgaan met conflict en geweld in de samenleving' buigt het Vredesinstituut zich over de sociale processen die de voorwaarden voor vrede beïnvloeden.
In 2017 publiceerden we een boek met een bundeling van onderzoek over gewelddadig extremisme.

'Deradicalisering'. Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid wil de vertaalslag maken naar het beleid en de praktijk in Vlaanderen.

In het **Advies bij het Vlaams beleid inzake gewelddadige radicalisering en polarisering** focusten we op de Vlaamse bevoegdheden, die voornamelijk op het gebied van preventie liggen. Een vervolgonderzoek in 2018 zal evalueren hoe het Vlaams actieplan radicalisering en polarisering in de lokale praktijk wordt ingevuld.

We voerden in 2017 ook onderzoek naar 'omgaan met controverse', dat in de loop van 2018 zal uitmonden in een publicatie over 'controverse in de klas'.

In samenwerking met Kazerne Dossin en het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie publiceerden we het inspiratieboek **Vroeger gaat niet over. Herinneringseducatie als pedagogische praktijk.** Het doet de lezer nadenken over de vraag: hoe kunnen we leren uit het verleden? Een hoogtepunt was ook de Elf-novemberlezing van de Brits-Indiase schrijver Pankaj Mishra op 10 november 2017 in het Vlaams Parlement. De tekst van zijn lezing **The Great War: a View from Asia** is te downloaden op onze website.

VREDESINSTITUUT
PUBLICATIES
IN EXTERNE KANALEN

- Maarten Van Alstein, **'The Memory of Peace',** in D. Praet (ed.), *Philosophy of War and Peace,* Brussel: VUBPress.

–

- Tomas Baum, **'Kant's conditions for Peace',** in D. Praet (ed.), *Philosophy of War and Peace*, Brussel: VUBPress

–

- Maarten Van Alstein, **'Uitgedaagd door de geschiedenis. De IJzertoren anno 2017',** *Wetenschappelijke tijdingen over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, 76(2).

–

- Maarten Van Alstein, **'Leren uit de geschiedenis?',** in M. Verplancke e.a., Vroeger gaat niet over. *Herinneringseducatie als pedagogische praktijk,* LannooCampus, p. 71-82.

–

- Maarten Van Alstein, **'Ter plaatse leren over herinnering – het bezoeken van historische sites',** in M. Verplancke e.a., *Vroeger gaat niet over. Herinneringseducatie als pedagogische praktijk,* LannooCampus.

versus 'de moslims'. Het woord polarisatie valt niet zo snel bij discussies over vennootschapsbelasting of de nieuwe voedingsdriehoek. Inderdaad, enkel discussies die de samenleving diep verdelen, waarbij waarden en overtuigingen centraal staan, worden met de term benoemd. En sinds 9/11 zijn het nu eenmaal vooral identiteitskwesties die de samenleving verdelen. Daarom duikt de term regelmatig op wanneer het gaat over de superdiverse samenleving of over tegenstellingen tussen 'het Westen' en 'de moslimwereld'. Opvallend is ook dat deze 'cultuurstrijd' vaak over symbooldossiers wordt uitgevochten, waarbij zaken als een hoofddoek of zwarte piet als symbolen worden gezien voor bredere fenomenen, zoals islamisering of racisme.

Bart Brandsma ontwaart bij polarisatie een dynamiek tussen twee polen: 'wij' tegenover 'zij'. 'Zij, het establishment'. 'Zij, de onwetenden'. 'Zij, het Westen'. Er wordt een gedachteconstructie opgezet waarbij tegenpolen worden benoemd. Op die polen worden allerlei betekenissen gekleefd, zoals 'Vlamingen zijn racistisch', of 'moslims zijn vrouwonvriendelijk'. Op de uitersten zijn *'pushers'* actief, die brandstof leveren met heel eenvoudige, veralgemenende, moreel geladen uitspraken over de ander. 'Zij' hebben zogezegd een heel andere identiteit dan 'wij', en zij 'zitten er compleet naast': 'links is naïef', 'rechts egoïstisch'. *Pushers* vormen samen met hun *joiners* echokamers van hun eigen gelijk. En zo "krimpt ons politiek-sociale universum zienderogen, [...] tot alleen de eigen ideologie nog waarheid is", zegt Rob Wijnberg, journalist bij *De Correspondent*.

Polarisatie is ook vooral een gevoelsdynamiek, die drijft op buikgevoel en niet op redelijkheid. Bij een van de twee polen horen geeft je een emotionele identificatie met een groep. Volgens journalist Tom Naegels doet net die emotionele component mensen vijandig staan tegenover elkaar, zeker als ze ook de indruk hebben dat de andere groep ('het Westen', 'links', 'rechts') op hen neerkijkt.

Is polarisatie bedreigend? Of verrijkend?

De berichten in de media wijzen ons vooral op de gevaren van polarisatie. Enige nuance is echter vereist. Verschillende auteurs wijzen op het mogelijk constructieve karakter van polarisatie binnen een democratie. Martin Luther King, de suffragettes en Nelson Mandela waren sterke *pushers*. De Nederlandse Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling noemde polarisatie de *"core business"* van het politieke domein. Enige polarisatie in de politiek helpt om ons te binden aan een groep, schept helderheid in de verschillende belangen, en brengt onaangename waarheden aan het licht. Sommige onderzoekers in de Verenigde Staten stellen bijvoorbeeld dat polarisatie ook tot meer politiek engagement kan leiden. In die visie zet polarisatie tussen democratische tegenspelers het publieke debat op scherp, zodat het de motor kan zijn van positieve maatschappelijke dynamieken.

Maar polarisatie kan ook gevaarlijk zijn. Bij polarisatie gaat alle aandacht namelijk naar wat ons van elkaar scheidt. Sommige experten beschrijven het fenomeen dan ook als "de wederzijdse verwerping door groepen die er verschillende culturele of politieke idealen op nahouden" – en dat is niet zonder risico. 'De ander' raakt opgesloten in de groepsidentiteit en wordt als inferieur beschouwd. Dat leidt tot uitsluiting. Zo vinden veel Amerikanen het vandaag steeds moeilijker om mensen 'van het andere kamp' te vertrouwen of hun overtuigingen als legitiem te beschouwen. Dat brengt de democratie, die bestaat bij gratie van respect voor verschillende opvattingen, in gevaar. Het debat verschraalt erdoor: de inhoud raakt op de achtergrond, duurzame besluiten nemen wordt moeilijk, en burgers verliezen het vertrouwen in de politiek.

Neemt de polarisering in Vlaanderen toe?

Voor wie het nieuws vooral op Twitter volgt, zou de publieke opinie in Vlaanderen heel verdeeld kunnen lijken. Maar het is niet omdat klassieke media vaak berichten over verhitte twitterdiscussies, dat de Vlaamse publieke opinie gepolariseerd is. Slechts elf procent van de Vlamingen tweet, en discussies spelen zich vaak af tussen enkele tientallen mensen.

Voor meer gefundeerde uitspraken kijken we daarom beter naar onderzoek. In de Verenigde Staten is er de laatste jaren heel wat onderzoek gebeurd dat aantoont dat zowel het politieke systeem als de publieke opinie diep verdeeld zijn tussen *liberals* en *conservatives*. Over Vlaanderen is helaas minder onderzoek beschikbaar. We weten eigenlijk niet of, en in welke mate, de publieke opinie de afgelopen jaren gepolariseerd is. Wel is duidelijk dat de temperatuur van maatschappelijke discussies, met name over diversiteit, vaak hoog oploopt. In Vlaanderen hebben de hoofddoekenkwestie, de

VREDESINSTITUUT
ACTIVITEITEN 2017

03/03/2017

Werkseminarie internationaal onderzoek over radicalisering, met Vlaamse praktijkexperts en internationale academici

–

12/03/2017

Deelname aan debat 'Waarom blijft het relevant om te leren over WO I?' op lerarendag van Klasse in West-Vlaanderen.

–

30/04/2017

Deelname aan debat 14-18 #darktourism over herdenkingstoerisme in Ieper. organisatie van Jong Groen Ieper-Poperinge.

–

05/05/2017

Boeklancering 'Vroeger gaat niet over' in het Vlaams Parlement, i.s.m. het Bijzonder Comité voor Herinnerings educatie en Kazerne Dossin

–

11/05/2017

Organisatie seminarie over burgerschapseducatie met Claudia Ruitenberg

–

22/05/2017

Gastcollege 'Over geweld' in het Sint-Leo Hemelsdaelecollege in Brugge.

–

28/06/2017

Deelname aan debat over radicalisering bij Voxpop deBuren (Brussel)

–

04/07/2017

Boekvoorstelling *'Deradicalisering': Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid* in het Vlaams Parlement.

–

01/09/2017

Opening Fototentoonstelling 'The graves are nice this time of year' van Jimmy Kets in Zoersel

–

23/10/2017

Presentatie boek 'Vroeger gaat niet over' op studiedag over burgerschapsvorming van Go! en de Auschwitz Stichting, Brussel.

–

11/10/2017 en 8/11/2017

Webinars 'Klas op stelten' over controverses in de klas en op school, met het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie

aanslagen in Parijs en Brussel en de discussies over radicalisering de tegenstellingen tussen 'moslims' en 'de geseculariseerde samenleving' verscherpt. Sociologisch onderzoek toonde enkele jaren geleden al dat een grote groep Vlamingen eerder negatieve gevoelens koestert ten aanzien van moslims. Deze groep ziet de islam als een culturele dreiging of een bron van geweld. Ander onderzoek suggereert dat fundamentalisme en wij/zij-denken vrij breed verspreid is onder Europese moslims, hoewel het zeker niet algemeen gedeeld is. Ook de jongeren in Vlaanderen zijn niet vrij van negatieve gevoelens ten opzichte van andere groepen, en in onze steden blijkt de sociale afstand tussen jongeren van verschillende culturele achtergronden nog steeds groot.

Er zijn echter ook andere signalen. Zo toonden verschillende studies aan dat Europeanen vandaag minder negatief staan tegenover migranten dan vroeger. In december 2017 verbaasde Tom Naegels zich nog over die "trage klim van acceptatie". Ondanks incidenten zoals aanslagen die het sociaal weefsel bedreigden, en met "haast een miljoen mensen meer van vreemde herkomst" in België dan rond de eeuwwisseling, ziet hij geen *tipping point* waarbij de samenleving de migratie niet aankan. De maatschappij past zich aan. Sociologen speculeren dat deze aanpassing komt doordat we meer contact hebben met mensen met een migratieachtergrond in het dagelijkse leven in de stad: bij de schoolpoort of op de tram.

Een link tussen polarisatie en radicalisering?

In Vlaanderen is de aandacht voor polarisatie vooral ontstaan in de *slipstream* van de focus op radicalisering. In het begin lag de klemtoon op de dreiging die uitgaat van gewelddadig jihadisme, maar die bezorgdheid verbreedde gaandeweg naar extreemrechtse 'spiegelradicalisering' en 'polarisering'.

En inderdaad zijn polarisering en extremisme met elkaar gelinkt. Extremistisch geweld van verschillende strekkingen kan je als een verregaande uiting zien van wij-zij-gevoelens. Veiligheidsdiensten vrezen daarom dat de polarisering van vandaag het terrorisme van morgen oplevert. En ook omgekeerd: Britse onderzoekers brachten op sociale media een stroom vijandige wij/zij-uitingen ten opzichte van moslims in kaart na aanslagen door gewelddadige jihadisten.

Maar polarisatie in één adem noemen met radicalisering is niet altijd opportuun. Ten eerste zijn de twee niet noodzakelijk met elkaar verwant: politieke polarisatie rond stedelijke mobiliteit zal bijvoorbeeld niet snel tot gewelddadig extremisme leiden.

Bovendien zijn de verbanden tussen radicalisering en polarisatie in de beleidsplannen onvoldoende duidelijk. Zo is het niet duidelijk of 'gewelddadig' in het Vlaams 'actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering' enkel op radicalisering of ook op polarisering betrekking heeft. En het is ook nog niet duidelijk hoe de overheid polarisatie dan precies wil tegengaan. In Nederland raadde de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) in 2009 om diezelfde redenen aan om polarisatie als zelfstandig fenomeen te bekijken.

VREDESINSTITUUT ACTIVITEITEN 2017

10/11/2017

Elfnovemberlezing 2017 door Pankaj Mishra en concert door gitarist Jan Depreter in het Vlaams Parlement, i.s.m. In Flanders Fields Museum en Stad Ieper

–

10/11/2017

Lezing over radicalisering voor leerlingen van de Sint-Leo Hemelsdaeleschool in Brugge.

–

09/11/2017 tot 10/11/2017

Organisatie 'Conflict matters'-conferentie in Londen i.s.m. de Evensstichting, over conflicthantering in het onderwijs.
Voorzitterschap van de jury voor de Evens Prize for Peace Education

–

11/11/2017

Toespraak tijdens de ceremonie voor de wapenstilstandsherdenking in het Antwerpse stadspark .

–

12/6/2017, 21/11/2017 en 14/12/2017

Co-organisatie van drie EXIT Extremism conferenties van het netwerk Ufungu, over deradicaliserings- en disengagementtrajecten

–

05/12/2017

Deelname aan debat 'SS of IS, wat te leren uit het verleden?' naar aanleiding van de Canvas-reeks 'Kinderen van de collaboratie'

Er is nog een andere reden waarom we radicalisering en polarisering best niet automatisch met elkaar in verband brengen. De link met radicalisering zorgt voor een focus op moslimextremisme, gecombineerd met een connotatie van dreiging. Dat kan de polarisatie tussen moslims en niet-moslims net versterken, aangezien die onder andere drijft op gevoelens van wantrouwen.
Veel antiradicaliseringsmaatregelen zijn gericht op moslims, wegens de dreiging die vandaag van het gewelddadig jihadisme uitgaat. Bij sommige preventieve maatregelen kan onbedoeld de indruk gewekt worden dat de hele moslimgemeenschap een risicogroep vormt voor radicalisering of polarisering. De gevoelens van verdachtmaking die daardoor ontstaan, kunnen contraproductief werken. Dit terwijl polarisatie bij uitstek een fenomeen is dat door verschillende kampen in stand wordt gehouden. *Pushers* zijn te vinden bij Vlamingen met en zonder migratieachtergrond, links en rechts. Om die reden voelde Ikrame Kastit, coördinator bij Uit De Marge, een bijscholing voor islamleraren over polarisatie aan als een teken van wantrouwen ten opzichte van moslims. Volgens haar moeten moslims zich in deze tijden vaak verantwoorden voor het geweld van enkele moslimextremisten. Kastit pleit ervoor om *alle* leraren bij te scholen in het omgaan met diversiteit. “Polarisering is een probleem van onze samenleving, niet van onze moslims”, schreef ze. Ook onderzoekers pleiten voor brede vorming over omgaan met diversiteit, conflicthantering en burgerschapseducatie. Zo wijst filosoof Patrick Loobuyck erop dat alle kinderen ‘nieuwkomers’ zijn in de democratie, en stadssocioloog Stijn Oosterlynck stelt dat in onze huidige superdiverse steden integratie en samenleven een uitdaging is voor alle verschillende groepen.

In het huidige klimaat is het dus moeilijk om te zeggen dat iemand of een groep polariseert, zonder zelf te polariseren. Daarom is enige omzichtigheid in het gebruik van de term geboden.

Wat te doen?

Volgens experten als Bart Brandsma is polarisatie te lang behandeld als een vorm van conflict die het best aangepakt kan worden met rationele dialoog. Maar door zo'n aanpak geef je de *pushers* alleen maar een groter podium voor hun monoloog, stelt hij, zonder dat ze echt mét het andere kamp praten. Bovendien toont psychologisch onderzoek dat redelijkheid en *fact checks* doorgaans niet opwegen tegen de emotionele identificatie met een groep.

Een andere methode die je vaak hoort opperen om polarisatie tegen te gaan is om *bruggenbouwers* naar voren te schuiven. Maar ook zij slagen er volgens Brandsma zelden in om *pushers* met elkaar te doen praten. Bovendien dreigen zij net de eerste zondebokken te worden bij extreme polarisatie.

Brandsma gooit het daarom over een andere boeg. Volgens zijn model moeten we het stille midden, een actor in polarisatie die we nog niet vermeld hebben, meer positieve aandacht geven. Veel mensen snakken inderdaad naar wat minder zwart-wit. Dat werd onlangs nog bevestigd door een reportage in *De Morgen* over “nieuwsmijders”, die de actualiteit uit de weg gaan vanwege de verharding van de maatschappij.

In het werk van het Vlaams Vredesinstituut over omgaan met controversen en polarisatie in de klas, raden we Brandsma's model ook aan. In echte situaties van polarisatie, als de wij-zij kloof zo groot is dat er geen wederzijds respect meer mogelijk is, richt de leraar zich het best tot de leerlingen in het midden, trekt ze het gespreksonderwerp open, of verandert ze zelfs van onderwerp. In de klas is het van cruciaal belang om situaties van polarisatie te herkennen. Ze vormen immers een bedreiging voor het open klasklimaat, en dat heeft op zijn beurt negatieve effecten op de politieke houdingen van jongeren. Spanningen worden aangewakkerd en het vertrouwen van jongeren in politiek en samenleving neemt af.

Maar er is nog een tweede reden waarom we polarisatiedynamieken in de klas het best goed kunnen leren herkennen. Het is namelijk belangrijk polarisatie te onderscheiden van discussies. Die kunnen soms ook heel heftig zijn, maar er is niet noodzakelijk sprake van *pushers* die twee polen van *joiners* uit elkaar drijven. Niet elke felle discussie, controverse, of radicale uitspraak moet dus gelabeld worden als polarisatie. Aan 'polarisatie' hangt meteen een connotatie van dreiging vast, het delegitimeert diegene die de controversiële uitspraak doet, en dreigt de kloof tussen 'ons' en 'hen' nog te vergroten. Als we een heftige discussie onterecht 'polarisatie' noemen, lopen we het risico de ruimte voor meerstemmigheid en debat onnodig smal te maken. Sommige problemen kunnen daardoor niet meer besproken worden. Als jongeren het gevoel hebben dat hun mening niet telt en dat ze machteloos staan, bedreigt dat het open klasklimaat en vormt het een voedingsbodem voor frustraties en gevoelens van uitsluiting. Bij felle uitspraken die niet vervat zitten in een polarisatiedynamiek, bijvoorbeeld over vluchtelingen of de evolutietheorie, kan een leerkracht het best gespreks- en vraagtechnieken hanteren die het net mogelijk maken dat de leerlingen met elkaar in gesprek gaan – en blijven.

De klas mag dus best politiek zijn, binnen bepaalde grenzen. In ons werk over omgaan met controversen en polarisatie vinden we inspiratie bij politiek filosofe Chantal Mouffe. Zij geeft aan dat maatschappelijke discussies best mogen knetteren, en dat er ruimte moet zijn voor verschillende mensen om op uiteenlopende manieren meningen of grieven democratisch te uiten. Ook als ze bestaande machtsverhoudingen in vraag stellen. Voorwaarde is dat we het eens zijn over enkele gedeelde uitgangspunten (zoals democratie, vrijheid en gelijkheid). Dat we het erover eens zijn dat we met elkaar van mening mogen verschillen. En dat we samen nadenken over waar de grenzen liggen, bijvoorbeeld bij het gebruik van geweld of *hate speech*. Bij discussies in een klas vertaalt zich dit in duidelijke afspraken over hoe we met elkaar praten (zoals luisteren, niet veralgemenen, en niet schelden).

Volgens Chantal Mouffe is wij/zij-denken eigen aan het samenleven, en kunnen we het maar best een plaats geven in de democratie. Of zoals ook Rob Wijnberg schrijft: “helemaal voorbijgaan aan politieke tegenstellingen is niet mogelijk, misschien niet eens wenselijk; [...] politiek is, in zekere zin, per definitie een vorm van kuddegedrag: bij welke groep hoor je?” Maar het moet een debat blijven tussen politieke tegenspelers, niet een gescheld tussen groepen die elkaar als morele vijanden of als dreiging zien. Dan wordt het eerder ‘antagonisme’ of een gevaarlijke vorm van polarisatie. Er moet een overkoepelend ‘wij’ mogelijk blijven, zoals ‘wij die zoeken naar manieren om samen te leven’, op school, in de stad, in de media. Maar binnen die grenzen is veel mogelijk.

Hoe terroristen in Europa vuurwapens in handen krijgen

Europa werd de afgelopen jaren meermaals opgeschrikt door dodelijke terroristische aanslagen op haar grondgebied. Recente terroristische schietincidenten op verschillende plaatsen in Europa tonen aan dat het bezit en gebruik van vuurwapens door terroristen hoegenaamd geen uitzondering vormt. Integendeel, terroristische netwerken in de Europese Unie (EU) maken steeds vaker gebruik van vuurwapens. Die vaststelling heeft in de EU en verschillende van haar lidstaten geleid tot meer beleidsaandacht voor illegale vuurwapens en de terroristische toegang ertoe. Maar de vraag hoe terroristische actoren er precies in slagen vuurwapens in handen te krijgen bleef lange tijd open. In deze bijdrage belichten we de voornaamste resultaten van Project SAFTE, een internationaal onderzoeksproject rond terroristische toegang tot vuurwapens, dat het Vlaams Vredesinstituut coördineerde.

Nils Duquet & Kevin Goris

Het eerder beperkte wetenschappelijk onderzoek naar illegale vuurwapenmarkten in Europa staat in schril contrast met de potentieel nefaste impact van illegale vuurwapens en terroristische toegang ertoe. Het Vlaams Vredesinstituut nam een voortrekkersrol op zich om die lacune te dichten. Zo verrichtten we in 2017 een studie naar de Belgische illegale vuurwapenmarkt. We legden daarin knelpunten bloot die officiële instanties verhinderen om een betrouwbaar beeld te krijgen van de illegale wapentrafiek. Een goed zicht op deze problematiek is namelijk een cruciale voorwaarde voor de handhaving van onder meer het Vlaams Wapenhandeldecreet.

Op Europees niveau zette het Vredesinstituut in 2017 een grootschalig onderzoeksproject op naar de verwerving van vuurwapens door terroristen. De studie werd Project SAFTE gedoopt, wat staat voor *Studying the Acquisition of Firearms by Terrorists in Europe*. Fondsen werden verworven via de Europese Commissie. Voor de uitwerking van dit project coördineerde het Vredesinstituut een netwerk van gespecialiseerde, internationaal gerenommeerde partners: het *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), de Scuola Superiore di Studi Universitari e di Perfezionamento Sant'Anna, Arquebus Solutions, Small Arms Survey en Bureau Bruinsma*.

Het gebruik van vuurwapens door terroristen in Europa

Volgens Europol zijn vuurwapens uitgegroeid tot de meest gebruikte instrumenten van terroristische groeperingen in Europa. In 2015 noteerde deze Europese politiedienst 57 terroristische incidenten waarin vuurwapens gehanteerd werden. In de *Global Terrorism Database,* die zich bedient van een ietwat andere methodologie, wordt melding gemaakt van 98 terroristische aanslagen met vuurwapens in de EU tussen 2012 en 2016.

Het bezit en gebruik van vuurwapens door terroristen is echter geen nieuw fenomeen in de EU. Separatistische groeperingen zoals ETA en IRA gebruikten in het recente verleden vaak vuurwapens voor hun aanslagen. Ook binnen het religieus-geïnspireerd terroristisch milieu bestaat illegaal vuurwapenbezit en -gebruik al langer dan vandaag. Zo troffen Belgische ordehandhavingsdiensten enkele dagen na 9/11 een Uzi machinepistool aan tijdens een huiszoeking bij Nizar Trabelsi. Trabelsi was gelieerd aan Al-Qaeda en wilde een aanslag plegen op de militaire basis van Kleine Brogel.

De afgelopen jaren kwam de link tussen terrorisme en illegale vuurwapentrafiek bovenaan op de Europese veiligheidsagenda te staan. Door de hoge dodentol oogstte een aantal terroristische schietincidenten op Europees grondgebied veel beleidsaandacht. Voorbeelden hiervan zijn de schietincidenten in Toulouse en Montauban (maart 2012), in het Joods Museum in Brussel (mei 2014), in Kopenhagen (februari 2015) en in Parijs (januari en november 2015). Vooral die laatste aanslagen zetten het gebruik van vuurwapens door terroristen op de agenda. Daarnaast verijdelden Europese ordehandhavingsdiensten verschillende plannen voor aanslagen met vuurwapens, of kwam het, zoals in Verviers (januari 2015) en Vorst (maart 2016), tot een vuurgevecht tussen politie en terroristen.

Naast gewelddadige uitingen van islamitisch extremisme waren er in Europa in het afgelopen decennium ook tal van aanslagen vanuit separatistisch, extreemlinks en extreemrechts gedachtegoed. De schietpartij waarmee de extreemrechtse Anders Breivik op het eiland Utøya in 2011 een bloedbad aanrichtte op het zomerkamp van de jeugdafdeling van de sociaaldemocratische Noorse Arbeiderspartij zit bijvoorbeeld nog vers in het collectieve geheugen. Ook in België hebben extreemrechtse individuen en groeperingen toegang tot illegale vuurwapens. Zo werden begin 2014 in ons land kopstukken van Bloed, Bodem, Eer en Trouw veroordeeld voor lidmaatschap van een terroristische organisatie én voor illegaal wapenbezit.

Verschillen tussen terroristische groeperingen

Zoomen we in op de types vuurwapens waarover terroristische groeperingen in Europa beschikken, dan zien we een heel breed spectrum. Ook de manier waarop de vuurwapens in terroristische handen belanden, kan sterk verschillen. We stellen bijvoorbeeld vast dat netwerken van hedendaags religieus-geïnspireerd terrorisme hun vuurwapens veelal verwerven via de criminele markt, in tegenstelling tot andere types van terroristische groeperingen.

Een treffend voorbeeld van verschillen in verwervingspatroon zien we bij de republikeinse en loyalistische groepen in Noord-Ierland die elkaar vanaf de start van *The Troubles* in de late jaren 1960 bekampten. Republikeinse groepen zoals IRA waren voor hun vuurwapens sterk afhankelijk van illegale, politiek gemotiveerde, internationale wapentransfers – voornamelijk vanuit de VS en Libië. Groepen aan loyalistische zijde vielen eerder terug op lokale bronnen zoals diefstal, illegale productie en het reactiveren van vuurwapens. Dit illustreert hoe zelfs binnen eenzelfde regio terroristische actoren heel verschillende bevoorradingsmechanismen kunnen hebben.

Beschikbaarheid van vuurwapens op criminele wapenmarkten

Oorlogswapens zijn oververtegenwoordigd bij de vuurwapens die de afgelopen jaren zijn gebruikt door, en in beslag genomen bij, terroristische netwerken in Europa. Dat wijst op hun voorkeur voor deze – doorgaans automatische – wapens. De mogelijkheden voor legaal bezit van dergelijke wapens zijn echter erg beperkt. Dat betekent dat terroristen ze moeten gaan zoeken op de illegale vuurwapenmarkt.

Uit ons onderzoek blijkt dat er in Europa geen 'eengemaakte' criminele illegale vuurwapenmarkt bestaat, maar dat er juist veel verschillende markten zijn met sterke verschillen van land tot land. Wat deze illegale vuurwapenmarkten gemeen hebben, is dat ze bijna altijd een gesloten karakter hebben: criminele vuurwapenmarkten zijn in principe enkel toegankelijk voor personen met de

Onderzoek naar vuurwapens in 2017

Vuurwapens vormen een belangrijk thema in de onderzoekspijler ‘Wapenhandel en -gebruik’ van het Vlaams Vredesinstituut.

De Belgische illegale vuurwapenmarkt in beeld. In 2017 publiceerden we de resultaten van een onderzoek naar de kenmerken en de kennis van de illegale vuurwapenmarkt in België.

Advies bij wetsontwerp 2709/1 tot wijziging van de wet van 8 juni 2006 houdende regeling van economische en individuele activiteiten met wapens
13/11/2017

Het Vlaams Vredesinstituut kreeg een vraag om advies van de Commissie voor de Justitie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers over wetsontwerp 2709/1 tot wijziging van de wet van 8 juni 2006 houdende regeling van economische en individuele activiteiten met wapens.

Het Vredesinstituut coördineerde in 2017 een Europees onderzoeksproject naar de manier waarop terroristen in Europa aan vuurwapens raken: **Project SAFTE**. De resultaten van dat onderzoek zijn in 2018 bekendgemaakt.
Het SAFTE-project bestond uit kwalitatief diepteonderzoek in België, Denemarken, Frankrijk, Italië, Kroatië, Nederland, Roemenië en het Verenigd Koninkrijk. Voor elk land brachten landenteams de karakteristieken van de illegale vuurwapenmarkt in kaart, evenals de manier waarop terroristen die markt betreden, en het nationale beleid om die fenomenen te bestrijden. In totaal zijn meer dan honderd specialisten geïnterviewd.
Daarnaast mondde Project SAFTE uit in een analyse van het Europees beleidskader, een overzicht van de illegale vuurwapenmarkt en terrorisme in de overige twintig EU lidstaten, en een studie naar illegale wapentrafieken in de (post-)conflictgebieden Noord-Afrika, Oekraïne en de westelijke Balkan. Dat alles resulteerde in 2018 in twee publicaties.

Firearms acquisition by terrorists in Europe: *Research findings and policy recommendations of Project SAFTE:* een syntheserapport met aanbevelingen voor Europese en nationale overheden

Triggering Terror: Illicit Gun Markets and Firearms Acquisition of Terrorist Networks in Europe: een verzameling van de verschillende landenstudies

VREDESINSTITUUT
PUBLICATIES
IN EXTERNE KANALEN

Nils Duquet, **'Measuring illicit Arms Flow in Non-Conflict Contexts',** Small Arms Survey Podcast #40

juiste criminele connecties en mits een zekere vertrouwensband tussen koper en verkoper. Het gevolg is dat zwaardere criminelen doorgaans makkelijker aan een breder gamma vuurwapens raken dan kleinere delinquenten.

De afgelopen jaren stelden nationale politiediensten in verschillende landen echter vast dat vuurwapens, onder meer oorlogswapens, makkelijker beschikbaar worden. Dat lijkt vooral een gevolg te zijn van de toegenomen vuurwapensmokkel uit de Balkanlanden en de toegenomen trafiek in slecht gedeactiveerde vuurwapens uit andere EU-lidstaten.

Het belang van criminele connecties

Goede criminele connecties zijn dus cruciaal voor de toegang tot illegale wapenmarkten in Europa en voor het verkrijgen van de gewenste vuurwapens. Onze analyses tonen aan dat terroristen die toegang willen tot criminele vuurwapenmarkten daartoe doorgaans geen nieuwe contacten leggen, maar juist terugvallen op reeds bestaande criminele connecties. Nogal wat terroristen die we vandaag in Europa aantreffen, waren vroeger betrokken in allerhande criminele activiteiten, van drugshandel en gewapende overvallen tot lidmaatschap van jongerenbendes. Sommigen onder hen werden veroordeeld voor illegaal wapenbezit of voor betrokkenheid bij vuurwapengerelateerde criminele activiteiten. Het wekt dan ook geen verbazing dat zij voor de aanschaf van vuurwapens een beroep doen op criminele connecties die dateren van voor hun radicalisering. Terroristen die niet beschikken over de juiste connecties moeten zich soms tevreden stellen met wapens die minder geschikt zijn voor terroristisch gebruik, bijvoorbeeld jachtgeweren en nepwapens.

Een typisch voorbeeld van de vervagende grenzen tussen de criminele en terroristische onderwereld zijn de broers El Bakraoui, die deel uitmaakten van de groep zelfmoordterroristen verantwoordelijk voor de aanslagen in Brussel op 22 maart 2016. Bij die aanslagen werden geen vuurwapens gebruikt, maar foto's tonen aan dat hun netwerk er wel degelijk toegang toe had. Bovendien bestaat er overeenstemming onder politiediensten dat de broers verantwoordelijk waren voor de levering van – minstens een deel van – de vuurwapens die gebruikt werden bij de aanslagen in Parijs in november 2015. Voor de aankoop van deze wapens konden de broers naar alle waarschijnlijkheid terugvallen op hun bestaande criminele netwerken. Beide broers hadden namelijk een verleden van criminele activiteiten waarbij onder meer kalasjnikovs werden gebruikt. Een gelijkaardig patroon werd bijvoorbeeld ook vastgesteld bij Mohammed Merah, de dader van de reeks aanslagen in Toulouse-Montauban in maart 2012, en bij Mehdi Nemmouche, de dader van de aanslag op het Joods Museum in Brussel in mei 2014. Een (crimineel actieve) jeugdvriend van Merah is recent veroordeeld voor het leveren van het Uzi machinepistool dat gebruikt werd bij de eerste reeks aanslagen. En de politie en de openbare aanklager vermoeden dat Nemmouche aan zijn wapens is gekomen via een veroordeeld crimineel met wie hij een tijd samen in de gevangenis had gezeten.
De grenzen tussen criminele en terroristische netwerken lijken vooral te vervagen in landen met een eerder gefragmenteerd en chaotisch misdaadlandschap, zoals België, Nederland of Frankrijk. We zien het veel minder in een land als Italië, waar een beperkt aantal erg georganiseerde misdaadgroepen de plak zwaait. Dat is een interessante bevinding van onze vergelijkende analyse.

Directe afwending van vuurwapens uit het legale milieu

Terroristen verwerven hun vuurwapens niet altijd op de criminele markt. Ons onderzoek toont aan dat een aantal terroristen hun vuurwapens rechtstreeks hebben onttrokken uit het legale circuit door bijvoorbeeld doelgerichte diefstallen bij legale wapenbezitters. Dat soort diefstallen door terroristen is geen nieuw fenomeen. Groepen zoals ETA hebben jarenlang kunnen teren op vuurwapens die waren gestolen bij erkende wapenhandelaars of uit opslagplaatsen van leger- of politie-eenheden.

Doelgerichte diefstallen door terroristen komen vandaag beduidend minder vaak voor, maar ze kunnen wel dodelijke gevolgen hebben. Zo stal Omar Abdel Hamid El-Hussein, de dader van de aanslagen in Kopenhagen, in februari 2015 een aanvalsgeweer bij een lid van de *Hjemmeværnet*, een gereguleerde civiele militie in Denemarken. Daders kunnen kiezen voor een dergelijke 'rechtstreekse verwerving' omdat ze geen goede, betrouwbare criminele connecties hebben, of omdat de gewenste wapens maar beperkt beschikbaar zijn op de

lokale illegale vuurwapenmarkt. In een aantal landen is soms ook legaal bezit van vuurwapens door leden van (voornamelijk rechts-)extremistische netwerken vastgesteld.

Nood aan constante druk op illegale wapenmarkten

De verwerving van vuurwapens door terroristen vormt een complex en veelzijdig criminaliteitsfenomeen, maar dat wil niet zeggen dat ordehandhavingsdiensten machteloos staan. Terroristen die zich vuurwapens verschaffen, lopen namelijk ook een groter risico om ontdekt te worden. Vooral in landen waar vuurwapens eerder beperkt beschikbaar zijn op illegale markten is een wapen verkrijgen een moeilijke en risicovolle onderneming. In het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld is de toegangsdrempel voor terroristen hoog ten gevolge van een proactieve politionele *'investigate the gun'*-aanpak en de constante druk op de illegale wapenmarkt die daarmee gepaard gaat.

Terroristen zijn daardoor vaker genoodzaakt hun toevlucht te zoeken tot minder geschikte vuurwapens of tot 'alledaagse' goederen zoals voertuigen of messen om hun aanslagen te plegen. Zij die toch proberen om vuurwapens te verwerven lopen vaker tegen de lamp. In 2016 verklaarde een hooggeplaatste Britse politieambtenaar gespecialiseerd in terrorismebestrijding dat bij de helft van de terroristische aanslagen die er verijdeld waren, personen betrokken waren die vuurwapens wilden verwerven.

Er is nood aan een proactieve en constante druk op illegale vuurwapenmarkten om de illegale vuurwapentrafiek in te dijken en de mogelijkheden voor terroristen om vuur-

VREDESINSTITUUT ACTIVITEITEN 2017

24/01/2017

Bijdrage over illegale vuurwapens en terrorisme op de conferentie van IRIS (Institut de relations internationales et stratégiques) over wapentrafiek en post-conflictsituaties (Parijs).

–

16/03/2017

Presentaties op studiedag 'Illegaal wapenbezit in België' van Die Keure voor advocaten, magistratuur, lokale overheden en politie (Gent).

–

23/06/2017

Voorstelling onderzoeksrapport 'De Belgische illegale vuurwapenmarkt in beeld' aan professionals en beleidsmensen (Brussel).

–

14/08/2017

Presentatie onderzoek naar illegale vuurwapenmarkt in België op jaarlijkse conferentie Society for Terrorism research (New York).

–

07/09/2017

Presentatie 'Researching Terrorist Access to Illicit Gun Markets in Europe' op de algemene conferentie van het European Consortium for Political Research – ECPR (Oslo).

–

06/10/2017

Presentatie rapport 'De Belgische vuurwapenmarkt in beeld' bij het Interfederaal Overlegcomité voor de strijd tegen Illegale Wapenhandel.

–

14/11/2017

Lezing over illegale wapenhandel en de duurzame ontwikkelingsdoelen voor studenten van de VIVES Hogeschool tijdens hun internationale en interculturele week (Kortrijk).

–

18/11/2017

Lezing over de wereldwijde proliferatie van kleine en lichte wapens, voor de Hogere Studies Veiligheid en Defensie (Brussel).

–

12/12/2017

Presentatie over illegale wapenhandel in de EU op de zesde EU Non-Proliferation and Disarmament Conference (Brussel).

wapens te verwerven te beperken. In 2016 wees het Vlaams Vredesinstituut op drie cruciale werkterreinen om een dergelijke druk vorm te geven in België. Die werkterreinen zijn ook geldig op het Europese niveau.

Ten eerste: een verbetering van de beeldvorming over illegale vuurwapentrafiek. Dat houdt in dat relevante informatie beter verzameld, gedeeld en geanalyseerd wordt, zowel nationaal als internationaal. Een betrouwbaar beeld van de problematiek maakt het immers mogelijk trends vast te stellen, probleemgebieden te identificeren en adequate, afgestemde beleids- en operationele acties te ontwikkelen.

Ten tweede: een verbetering van regelgevende en beleidskaders. Dat betekent onder meer dat achterpoortjes in wetgeving zoveel mogelijk gesloten worden. De trafiek in slecht gedeactiveerde vuurwapens tussen EU-lidstaten heeft bijvoorbeeld pijnlijk aangetoond dat op Europees niveau de wetgeving niet genoeg geharmoniseerd is. In de politieke context van de EU zijn nationale achterpoortjes in de praktijk immers ook Europese achterpoortjes.

Ten derde: een investering in de operationele capaciteit van de betrokken diensten. De strijd tegen illegale wapentrafiek en een proactieve *'investigate the gun'*-aanpak vereisen uiteraard mankracht, expertise en middelen. Voldoende uitgebouwde en gespecialiseerde ordehandhavingsdiensten zijn met andere woorden een must in elke EU-lidstaat.

Enkel door op die drie terreinen tegelijk te werken, is een effectief antwoord mogelijk op de illegale vuurwapentrafiek en vuurwapenverwerving door terroristen. Zo'n antwoord helpt geweld in het algemeen en vuurwapengeweld in het bijzonder te voorkomen.

“Vroeger hadden alleen zware criminelen een aanvalsgeweer, nu doen ook kleinere criminelen meer moeite om aan zo een wapen te raken. Hoe onervarener een schutter, hoe sneller hij zal schieten. En als hij zo’n wapen heeft, willen zijn concurrenten het ook. Zo kom je in een spiraal van vuurwapengeweld terecht.”

Nils Duquet
Onderzoeker

In Humo, 18 juli 2017

VREDESINSTITUUT 2017 IN CIJFERS

8
Eigen publicaties over ons onderzoek

5
Adviezen op basis van onderzoek

13
Eigen activiteiten met meer dan meer dan 1000 aanwezigen

35
Inhoudelijke bijdragen op Vlaamse en internationale fora

12
Nieuwsbrieven en berichten naar meer dan 1600 contacten

14.963
Bezoeken op www.vlaamsvredesinstituut.eu en www.flemishpeaceinstitute.eu

83
Keer aan het woord of vermeld in de media

OVERZICHT ADVIEZEN IN 2017

Advies over bestaande goede praktijken inzake de regelgeving en het vergunningsbeleid voor handel in militair materieel vanuit EU-lidstaten	10/01/2017
Advies bij het voorstel van resolutie met het oog op de herziening van het Belgische buitenlandbeleid ten aanzien van het Koninkrijk Saoedi-Arabië	01/06/2017
Advies bij het Vlaams beleid inzake gewelddadige radicalisering en polarisering	04/07/2017
Advies over het jaarlijks verslag van de Vlaamse Regering over de wapenhandel in 2016	31/08/2017
Advies bij wetsontwerp 2709/1 tot wijziging van de wet van 8 juni 2006 houdende regeling van economische en individuele activiteiten met wapens	13/11/2017

Evaluatierapport van de Wetenschappelijke Raad over 2017

De Wetenschappelijke Raad evalueert de kwaliteit van het onderzoek dat het Vlaams Vredesinstituut uitvoert, en verstrekt de Raad van Bestuur en het Wetenschappelijk Secretariaat advies inzake belangrijke onderzoekstrends op het vlak van vrede en veiligheid.

Om ervoor te zorgen dat de strengst mogelijke wetenschappelijke normen in acht worden genomen, besloot de Wetenschappelijke Raad recent om zijn evaluatieprocedure te herzien. De Raad evalueert individuele publicaties nu vóór ze verschijnen, zodat de auteurs de gedetailleerde opmerkingen nog kunnen verwerken in hun eindversie. In zijn jaarlijkse evaluatie daarentegen focust de Raad niet zozeer op individuele publicaties en projecten, als wel op hun algemene relevantie. Daarbij besteedt de Raad bijzondere aandacht aan de ruimere context waarbinnen het Instituut zijn onderzoekswerk verricht. De Wetenschappelijke Raad stelt vast dat deze tweeledige procedure goed werkt en het Instituut in staat heeft gesteld om de kwaliteit van zijn werk nog te verbeteren.

De Wetenschappelijke Raad blijft publicaties op externe fora aanmoedigen, maar evalueert ze niet afzonderlijk. Zij worden namelijk aan andere externe evaluatieprocedures onderworpen die de kwaliteit van de onderzoeksresultaten moeten garanderen. Niettemin stelde de Wetenschappelijke Raad vast dat de publicaties van de medewerkers van het Vlaams Vredesinstituut doorgaans van hoge kwaliteit zijn.

Hoewel dit evaluatierapport de eigen publicaties van het Instituut als voornaamste kwaliteitsindicator beschouwt, juicht de Wetenschappelijke Raad ook de vele bijkomende activiteiten van het Instituut toe, zoals seminaries, lezingen en bijdragen van onderzoekers aan academische en beleidsgeoriënteerde events. Belangrijk tijdens deze evaluatieperiode waren onder meer de bijdrage van Nils Duquet aan de conferentie *Trafic d'armes en situation post-conflits: étude de cas et enjeux* die op 24 januari 2017 door IRIS & GRIP in Parijs werd georganiseerd, en zijn lezing voor de *Society for Terrorism Research* in New York op 14-15 augustus 2017. Verder waren ook het vermelden waard: de presentaties van Diederik Cops tijdens de conferentie *Arms export policies: Germany and Europe towards more global responsibility* van de Friedrich Ebert Stiftung in Berlijn op 20 maart 2017 en op de jaarlijkse COARM-NGO conferentie op 15 juni 2017, de presentatie van Kevin Goris op de Algemene Conferentie van het ECPR (*European Consortium for Political Research*) op 7 september 2017 in Oslo en de deelname van Maarten Van Alstein aan een rondetafelgesprek over het herdenkings- en herinneringsbeleid op de Lerarendag van de provincie West-Vlaanderen op 12 maart 2017.

De Wetenschappelijke Raad vindt het positief dat het aantal onderzoeksonderwerpen blijft toenemen en dat de onderzoeken steeds bredere domeinen bestrijken.
De Wetenschappelijke Raad bouwde zijn evaluatie op rond de belangrijkste thematische clusters van het Instituut.

Wapenhandel en -gebruik

Het onderzoek naar wapenhandel en wapenproductie vormt het centrale onderzoeksthema van het Instituut. Dit is al zo sinds zijn oprichting en blijkt uit het grote aantal publicaties hierover, ook in 2017.

In 2016 nam de Wetenschappelijke Raad met genoegen kennis van de plannen van het Instituut om het bestaande jaarlijkse rapport over de Vlaamse wapenexport te vervangen door een factsheet over het thema, in combinatie met een analyse en een rapport waarin de meest relevante aspecten worden belicht: *De Vlaamse vergunningspraktijk voor wapenexport* en *Wapenexportcontrole in België. Gelijkenissen en verschillen*. De factsheet verscheen in 2017 en ging over de ontwikkelingen in 2016. Ze bevat een beknopt overzicht van het aantal vergunningen, de waarde van de militaire producten, het type producten waarvoor vergunningen werden uitgereikt, en de bestemming van de export. De Wetenschappelijke Raad meent dat uit de eerste factsheet blijkt dat het nieuwe formaat goed werkt en dat het een verstandige beslissing was om het jaarrapport door een factsheet te vervangen. Ook de bijbehorende publicaties zijn van hoge kwaliteit en passen binnen de traditie van het Instituut om diepgravende, vergelijkende analyses van het Vlaamse wapenexportbeleid af te leveren.

De Wetenschappelijke Raad is ook blij met de Engelse vertaling van de grote benchmarkstudie die het wapenexportbeleid en de vergunnings- en rapporteringsprocedures in Vlaanderen, Duitsland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Hongarije, Portugal en Zweden vergelijkt. In zijn jongste evaluatie feliciteerde de Wetenschappelijke Raad het Instituut met deze unieke verzameling bijzonder waardevolle gegevens en het alomvattende, methodologisch correcte en hoogst informatieve rapport. De beslissing om het rapport te vertalen werd door de Raad dan ook enthousiast onthaald, aangezien de inhoud niet alleen voor het Vlaamse publiek relevant is.

Het Vlaams Parlement vroeg het Instituut om advies naar aanleiding van enkele amendementen bij een resolutie over wapenexporten naar Saoedi-Arabië. Binnen de week bracht het Instituut een advies uit dat meer duidelijkheid bracht omtrent de gebruikte terminologie en dat de onzekerheid over de precieze impact van deze amendementen wegnam.

Het onderzoek naar vuurwapens is de voorbije jaren een vast thema geworden bij het Instituut. In 2017 publiceerde het Instituut een lijvig rapport over de illegale vuurwapenmarkt in België. De Wetenschappelijke Raad feliciteert de auteurs die deze markt

nauwgezet in kaart brachten en de lezer bovendien transparant informeren over de tekortkomingen van de beschikbare data en de onzekerheden die hieruit voortvloeien.

Het Instituut publiceerde ook een advies over de hervorming van de federale wapenwetgeving. Alles bij elkaar ontwikkelde deze onderzoekslijn zich sterk. Zij staat nu op gelijke hoogte met de onderzoekslijn 'wapenexportcontrole' en bestrijkt het volledige spectrum van gegevensvergaring, gegevensanalyse, wetgevende en administratieve praktijken, en beleidsadvies. Het recente amendement bij de Europese vuurwapenrichtlijn en de vereiste omzetting in het nationaal recht waarborgen dat de vraag naar dit soort onderzoek groot zal blijven.

Omgaan met conflict en geweld in de samenleving

In de cluster die zich niet met wapenhandel en -gebruik bezighoudt, fluctueerde de activiteit wat, maar ze kwam over het algemeen weer goed op gang. De Wetenschappelijke Raad acht het van cruciaal belang dat het Instituut naast de zeer succesvolle onderzoekslijn 'wapenhandel en -gebruik', die inmiddels een gevestigde waarde is, nog over een tweede pijler beschikt. Het precieze profiel van deze tweede pijler vormt een zeer belangrijke strategische keuze die het Instituut moet maken. De Wetenschappelijke Raad volgt dit met veel interesse op.

Binnen de onderzoekslijn 'herdenking' verschuift de aandacht steeds meer in de richting van onderwijsthema's. De wijze waarop het boek over herinneringseducatie werd onthaald (waaraan het Instituut meewerkte), toont dat hier vraag naar is en dat het Instituut aansluiting heeft gevonden bij een breed netwerk van experts en stakeholders.

Met betrekking tot het onderzoek van het Instituut naar (de)radicalisering is het boek *Deradicalisering. Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid* de eerste mijlpaal in de uitbouw van deze onderzoekslijn. De Wetenschappelijke Raad acht het een wijze beslissing om te starten met een verzameling van inzichten en bijdragen van internationale experts ter zake, en om deze op de Vlaamse context toe te passen. De Raad vindt de publicatie degelijk gestructureerd en beargumenteerd, goed gedocumenteerd en grondig aangepakt. De Raad merkt op dat verscheidene hoofdstukken – in lijn met het onderzoek dat elders werd verricht – tot de bevinding komen dat radicalisering in hoge mate een sociaal gedetermineerd, contextueel en lokaal proces is. Deze onderzoekslijn zou versterkt worden door – voor vergelijkingsdoeleinden – de vraag te stellen welke de omstandigheden en feiten zijn die in andere sociale settings tot radicalisering bijdragen, en welke bijzondere omstandigheden in Vlaanderen tot radicalisering leiden. De Wetenschappelijke Raad steunt de publicatie van de Engelse vertaling die volgde.

Dr. Wolfgang Wagner
Voorzitter van de Wetenschappelijke Raad van het Vlaams Vredesinstituut

Het Vredesinstituut in 2017: organisatie & mensen

Het decreet: de handleiding voor het Vlaams Vredesinstituut

Het Vlaams Parlement legde in het oprichtingsdecreet van het Vlaams Vredesinstituut (7 mei 2004) vier opdrachten vast voor de paraparlementaire instelling: fundamenteel en actueel vredesonderzoek verrichten, informatiebronnen verzamelen en ontsluiten, voorlichten, en het parlement en de regering adviseren.
Vredesonderzoek, zowel fundamenteel wetenschappelijk onderzoek als onderzoek dat inspeelt op de actualiteit, is de kernopdracht van het Vredesinstituut. Het uitgevoerde onderzoek moet bijdragen tot het bevorderen van vreedzame en rechtvaardige oplossingen van conflicten en tot het vestigen van de voorwaarden voor een duurzame vrede.
Het Vredesinstituut heeft ook de taak het Vlaams Parlement, het middenveld en het brede publiek te informeren over vrede en geweldpreventie, en over de resultaten van het uitgevoerde onderzoek. Bovendien dient het fora te creëren waar experten, beleidsmakers en middenveld elkaar ontmoeten rond vredesvraagstukken.
Tot slot formuleert het Vredesinstituut op vraag van het Vlaams Parlement en op eigen initiatief algemene of specifieke adviezen. Het decreet vermeldt expliciet de adviesfunctie aan het Vlaams Parlement met betrekking tot het jaarlijks verslag van de Vlaamse regering over wapenhandel, maar het parlement kan ook in andere gevallen een beroep doen op de deskundigheid van het Vredesinstituut. Het Vredesinstituut zelf kan te allen tijde op basis van zijn onderzoek adviezen formuleren.

Opdrachten en doelpubliek

De vierledige opdracht van het Vredesinstituut richt zich op een breed doelpubliek. Als paraparlementaire instelling staat het instituut in eerste instantie ten dienste van het Vlaams Parlement; het ondersteunt het parlement bij zijn kerntaken. Onder andere bij het opstellen van decreten en het doeltreffend opvolgen en controleren van de uitvoerende macht, bijvoorbeeld met betrekking tot de in 2003 overgehevelde bevoegdheden inzake de in-, uit- en doorvoer van wapens, ondersteunt het Vredesinstituut het Vlaams Parlement.
Het Vredesinstituut richt zich ook tot het middenveld en het brede publiek. Onder meer via de Raad van Bestuur heeft het Vredesinstituut een vinger aan de pols van het brede maatschappelijke middenveld in Vlaanderen: werkgevers, werknemers, academici, vredesbewegingen en politieke partijen.

De Raad van Bestuur

De Raad van Bestuur van het Vredesinstituut bestaat uit 19 stemgerechtigde leden uit uiteenlopende hoeken van het Vlaamse middenveld. De leden hebben een mandaat van vijf jaar en worden benoemd door het Vlaams Parlement. Om een onafhankelijk instituut met een groot draagvlak en de nodige deskundigheid te verzekeren, wordt in het decreet een evenwichtige vertegenwoordiging bepaald: zes in eigen naam zetelende leden voorgedragen door de fracties in het Vlaams Parlement, drie leden op voordracht van de Vlaamse Interuniversitaire Raad, drie leden op voordracht van een vrijwillig samenwerkingsverband van Nederlandstalige vredesorganisaties en vier leden op voordracht van de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen. De aldus samengestelde Raad van Bestuur coöpteert nog drie leden. Bij de samenstelling van de Raad van Bestuur wordt het principe van evenwichtige vertegenwoordiging tussen mannen en vrouwen in advies- en bestuursorganen toegepast. Mevrouw Mieke Van Hecke is voorzitter en de heer Dirk Rochtus ondervoorzitter van de Raad van Bestuur.

De samenstelling van de Raad van Bestuur was in 2017 als volgt:

Voor de politieke fracties:

Raf Burm
Annemie Charlier
Axel Delvoie
Dirk Rochtus (ondervoorzitter)
Reinhilde Van Moer
Diane Verstraeten

Voor de VLIR:

Prof. Dr. Berber Bevernage
Prof. Dr. Ann Pauwels
Prof. Dr. Tom Sauer

Voor de vredesbewegingen:

Philippe Haeyaert *(tot juni 2017)*
Kristin De Winter *(vanaf juli 2017)*
Brigitte Herremans *(tot juni 2017)*
Georges Spriet *(vanaf juli 2017)*
Bram Vranken

Voor de SERV:

Jan Boulogne
Patrick Develtere *(tot augustus 2017)*
Peter Wouters *(vanaf september 2017)*
Els Dirix
Steven Luys

Gecoöpteerd:

Khalid Benhaddou
Filip Reyniers
Mieke Van Hecke (voorzitter)

“Het is belangrijk de ideologie en de daden van extremisten te veroordelen, niet hun persoon.”

Tina Wilchen Christensen,
Lector radicalisering en exitprocessen,
Universiteit van Roskilde, Denemarken

Lezing op Ufungu-conferentie ‘EXIT extremism’, Vlaams Parlement

De Wetenschappelijke Raad

Aangezien wetenschappelijk werk een basispijler in de werking van het Vredesinstituut is, voorziet het decreet in een Wetenschappelijke Raad die de Raad van Bestuur en het Wetenschappelijk Secretariaat inhoudelijk bij de onderzoeksactiviteiten ondersteunt. Als internationaal samengesteld adviesorgaan evalueert de Wetenschappelijke Raad de kwaliteit van het onderzoek van het Vredesinstituut, geeft hij de Raad van Bestuur en het Wetenschappelijk Secretariaat advies over belangrijke trends in het onderzoek inzake vrede en veiligheid en kan hij, gezien zijn deskundigheid, geraadpleegd worden voor het lopende onderzoek.
De Wetenschappelijke Raad is samengesteld uit de voorzitter van de Raad van Bestuur, acht binnen- en buitenlandse specialisten afkomstig uit academische middens en niet-gouvernementele organisaties en de directeur van het Vredesinstituut. De Raad van Bestuur benoemt de leden van de Wetenschappelijke Raad voor vijf jaar. De Wetenschappelijke Raad vergadert in regel twee keer per jaar.
In 2017 was de Wetenschappelijke Raad samengesteld uit de volgende leden:

Dr. Sybille Bauer – Directeur van het Dual-use and Arms Trade Control Programme van SIPRI.

Prof. Dr. J. Peter Burgess – Professor aan de Ecole Normale Supérieure in Parijs en Adjunct-Professor aan de Universiteit van Kopenhagen.

Prof. Dr. Huub Dijstelbloem – Professor Wetenschapsfilosofie en Politiek aan de Universiteit van Amsterdam.

Prof. Dr. Elise Féron – Universitair onderzoeker en docent aan de Universiteit van Tampere (Tampere Peace Research Institute).

Prof. Dr. Keith Krause – Professor aan het Graduate Institute of International and Development Studies in Genève.

Dr. Marcel Maussen – Assistent Professor bij het Instituut voor Migratie en Etnische Studies van de Universiteit van Amsterdam.

Prof. Dr. Antoon Vandevelde – Professor bij het Centrum voor Ethiek, Sociale en Politieke Filosofie van de KULeuven.

Prof. Dr. Wolfgang Wagner – Senior Lecturer aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU).

Het Wetenschappelijk Secretariaat

Het Wetenschappelijke Secretariaat is het operationele centrum van het Vredesinstituut. In de kantoren in het Huis van Vlaamse Volksvertegenwoordigers zijn de onderzoekers aan het werk, wordt het documentatiecentrum uitgebouwd en adviezen voorbereid.

In 2017 bestond het Secretariaat uit de volgende medewerkers:

Directeur
Tomas Baum (tot december 2017)
Tine Destrooper (vanaf januari 2018)

Onderzoekers
Lore Colaert
Diederik Cops
Nils Duquet
Kevin Goris
Gregory Gourdin
Maarten Van Alstein

Communicatie
Els Roger

Office managers
Margarida Ferro
Micky Ryckaert

vlaams vredesinstituut

Leuvenseweg 86, 1000 Brussel
tel. +32 2 552 45 91
vredesinstituut@vlaamsparlement.be

www.vlaamsvredesinstituut.eu

www.twitter.com/vredesinstituut
www.facebook.com/vlaamsvredesinstituut
www.linkedin.com/company/flemish-peace-institute

©Fotografie: Wouter Van Vaerenbergh (blz. 2, 5, 46), Jimmy Kets (blz. 12, 22, 32)
Vormgeving: Karakters

“Bij de honderdste verjaardag van deze oorlog is het onze complexe taak om na te gaan hoe het grimmige verleden waartoe hij behoort, in ons huidige tijdsgewricht is doorgesijpeld en onze toekomst dreigt vorm te geven.”

Pankaj Mishra,
Essayist en romanschrijver

Elfnovemberlezing 2017

vlaams vredesinstituut

Het Vlaams Vredesinstituut is een onafhankelijk instituut voor vredesonderzoek bij het Vlaams Parlement